

SİSTEMATİK DERLEME

9

EDİTÖRLER

PROF.DR. FARUK KALAY

DOÇ.DR. SEVCAN YILDIZ

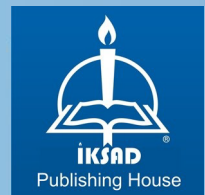
YAZARLAR

CEYLAN AKCAN

DR. HİLAL ANDIÇ

DR. MUSTAFA KÖSEOĞLU

MEHMET ALİ BİRDANE

SİSTEMATİK DERLEME 9

EDİTÖRLER

Prof. Dr. Faruk KALAY

Doç. Dr. Sevcan YILDIZ

YAZARLAR

Ceylan AKCAN

Dr. Hilal ANDIÇ

Dr. Mustafa KÖSEOĞLU

Mehmet Ali BİRDANE

Copyright © 2024 by iksad publishing house
All rights reserved. No part of this publication may be reproduced,
distributed or transmitted in any form or by
any means, including photocopying, recording or other electronic or
mechanical methods, without the prior written permission of the publisher,
except in the case of
brief quotations embodied in critical reviews and certain other
noncommercial uses permitted by copyright law. Institution of Economic
Development and Social
Researches Publications®
(The Licence Number of Publicator: 2014/31220)
TÜRKİYE TR: +90 342 606 06 75
USA: +1 631 685 0 853
E mail: iksadyayinevi@gmail.com
www.iksadyayinevi.com

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.
Iksad Publications – 2024©

ISBN: 978-625-367-733-6
Cover Design: Mehmet Ali BİRDANE – Sevcan YILDIZ
June/ 2024
Ankara / Türkiye
Size = 16 x 24 cm

İÇİNDEKİLER

EDİTÖRDEN

ÖNSÖZ.....	1
BÖLÜM 1.....	5
AY KÜLTÜ KONUSUNDA YAPILMIŞ	5
TEZLERİN SİSTEMATİK DERLEMESİ: 2020-2024	5
Dr. Hilal ANDIÇ	5
BÖLÜM 2.....	37
YUNUS EMRE FELSEFESİ HAKKINDA YAPILMIŞ TEZLERİN SİSTEMATİK DERLEMESİ: 1990-2023	37
Dr. Mustafa KÖSEOĞLU.....	37
BÖLÜM 3.....	71
TÜRKİYE'DE PAZARLAMA HALKLA İLİŞKİLERİ	71
ALANINDA YAPILMIŞ OLAN TEZLERİN.....	71
SİSTEMATİK DERLEMESİ	71
Öğr. Gör. Mehmet Ali BİRDANE	71
BÖLÜM 4.....	91
HUSSERL'İN PSİKOLOJİZM ELEŞTİRİSİ BAĞLAMINDA FELSEFİ DANIŞMANLIK VE PSİKOLOJİ,.....	91
FELSEFİ DANIŞMANLIK - FELSEFİ SAĞALTIM KONUSUNDA YAZILMIŞ TEZLERİN SİSTEMATİK DERLEMESİ: 2008 – 2023	91
Ceylan AKCAN	91

ÖNSÖZ

Bu çalışma, Türkiye’de Sosyal Bilimler alanında çeşitli konularda yazılmış olan yüksek lisans, doktora ve sanatta yeterlilik tezlerinin sistematik derlemesi yapılmıştır. Çalışmada Türkiye Sosyal Bilimler alanında Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi’nde yer alan konularla ilgili tezler incelenmiştir. Çalışmalar, yıl, üniversite, enstitü, anabilim dalı, özgün dil, danışman unvanı, konu, yöntem ölçütleri temel alınarak doküman analizine ve sistematik delemeye dayalı, betimsel amaçlı nitel bir araştırma özelliğini taşımaktadır. Çalışmalar sonucunda elde edilen bulgular ile Sosyal Bilimler alanında çeşitli konularda yapılan çalışmaların kapsamlı olarak değerlendirilmesi bakımından ilgili alanyazına katkı sağlayacağı ve bu yöndeki boşluğu doldurması amaçlanmaktadır. Çalışmamızın 1., 2., 3., 4, 5, 6, 7 ve 8.’si de geçtiğimiz dönemlerde aynı yayınevinde yayınlanmıştır.

Çalışmanın yapısı gereği nitel araştırma yöntemi kullanılan¹ bu çalışmalarda Sosyal Bilimler alanında çeşitli konularla ilgili sistematik derlemeler oluşturulmuştur. Sistematik derleme özelliğine sahip olan çalışmalar, belirlenen zaman dilimlerinde, mevcut durum saptaması amaçlı araştırma yapılarak o durumun hayat çizgisini ve eğilimlerini gösterebilmesi açısından önemli bulunmaktadır².

---

¹ Silverman, D. (2005). *Doing Qualitative Research*. Sage Publications, London.

² Üsdiken B. ve Pasadeos, Y. (1993). "Türkiye’de Örgütler ve Yönetim Yazını", *Amme İdaresi Dergisi*, 26 (2), s. 73-98.

Çalışmaların amacında uygunluk³ durumu gözetilmektedir. Araştırmaların evreni Türkiye'de tezlerin arşivlendiği Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi'ne teslim edilmiş ve sosyal bilimlerin çeşitli konularında yazılmış tezlerden oluşmaktadır. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi sisteminden yazarların çalışma alanlarına ait anahtar kelimeler kullanılarak tezlere ait bilgiler taranmıştır.

Örnekleme belirlenirken amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan ölçüt örnekleme dikkate alınarak bir değerlendirme yapılmıştır. Evren ulaşılabilir nitelikte olduğu için başlığında yazarların çalışma alanlarına ait anahtar kelimelerin geçtiği tezler, çalışmaların örneklemini oluşturmaktadır. Sistemdeki sosyal bilimler alanındaki yazarların konularıyla ilgili tüm tezler yıllar itibariyle derlenmiştir.

Çalışmalarda ilk olarak nitel yöntemlerle toplanan veriler sayısal veriler aracılığı ile nicel forma dönüştürülmüştür. Elde edilen veriler tanımlayıcı istatistikler aracılığıyla niceliksel olarak açıklanmış ve yorumlanmıştır⁴.

Çalışmaların problemini cevaplayabilmek için veriler işlenerek aralarındaki örüntüleri saptamak amacıyla içerik analizi yapılmış ve elde edilen bulguları araştırma hedefleri kapsamında sınıflandırılarak açıklanarak yorumlanmıştır. Araştırmanın uygunluk ölçütlerinin

---

³ Creswell, J. W. (2007). *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches*, Thousand Oaks, Sage Publications, California.

⁴ Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık, Ankara.

sağlanması konusunda, iç geçerlilik (inandırıcılık), dış geçerlilik (aktarılabirlik) ve iç güvenilirlik (tutarlılık) ve dış güvenilirlik (teyit edilebilirlik) ölçütlerinin kullanılmıştır. Bu anlamda iç geçerlilik için araştırma kapsamına alınan tezler, belirlenen ölçütler doğrultusunda teker teker incelenmiş ve kodlanmıştır. Dış geçerlilik için elde edilen veriler analitik genelleme bağlamında incelenmiştir. İç güvenilirlik konusunda ulaşılan veriler alan uzmanı görüşüne başvurularak sağlanmıştır. Alan uzmanından tarafından yapılan farklı değerlendirme sonuçları birbirlerinden bağımsız olarak sağlamaları yapılmıştır. Böylelikle değerlendiricilerin uyumlu oldukları tespit edilmiştir. Çalışmalara ait çıkarımlar uzman görüşüne danışılarak dış güvenilirlik incelemesi yapılmıştır. Son olarak uzman görüşü ile bir araya gelinerek dış güvenilirliğe ilişkin değerlendirmelerde ve geri bildirimlerde bulunulmuştur.

Editörler

Prof. Dr. Faruk KALAY

Doç. Dr. Sevcan YILDIZ

BÖLÜM 1

AY KÜLTÜ KONUSUNDA YAPILMIŞ TEZLERİN SİSTEMATİK DERLEMESİ: 2020-2024

Dr. Hilal ANDIÇ

andchilal@gmail.com

Orcid No: 0000-0003-1621-3118

DOI: <https://dx.doi.org/10.5281/zenodo.12190580>

GİRİŞ

Geçmişten günümüze kadar varlığını sürdüren topluluklarda ay kültürünün önemi, anlamı ve sembolize ettiği değerler önemli olmuştur. İnsanlar, sadece ay değil, aynı zamanda diğer doğa varlıkları olan güneş ve yıldızlarla da ilişki kurarak onlara anlamlar yüklemişlerdir. Ay, tanrı veya tanrıça olarak kabul edilmiş ve sadece insanlarla değil, aynı zamanda bitkilerle, ağaçlarla ve sularla da ilişkilendirilmiştir. Gizemli yapısıyla birlikte duyguların da anası olarak nitelendirilmiştir.

Anadolu'da Ay genellikle "ay dede" olarak tanımlanmıştır. Hatta bu tanım, çocuklar arasında kısa bir maniyle desteklenmiştir: "Ay Dede, Ay Dede bana terlik papuç getir" şeklinde bir şarkıdır ki bu şarkıda çocuklar, Ay'dan taleplerde bulunarak, çocuk ve ay ilişkisi kurulmuştur. Erhan Altunay, "*Paganizm I*" adlı kitabında bu tanıma dikkat çekerek diğer kültürlerden farklı olarak eski Türklerde Ay'ın "erkek" olarak görüldüğünü belirtmektedir. Ayrıca, Ay'a Tanrı'dan yardım isteme geleneğinin hala devam ettiğini ve günümüzde "Ay Dede" denilmesinin bu eski inanışlardan kaynaklandığını ifade etmektedir (2015:68). Bu tür geleneklerin günümüze kadar devam etmesi, kültürler arası geçmişin, mitolojinin ve inançların kolektif bilinçaltımızda etkili olduğunu göstermektedir. Ay, insanların tarih boyunca evrenle kurdukları ilişkide önemli bir rol oynamış ve bu ilişki, kültürel miraslar ve gelenekler aracılığıyla nesiller boyunca aktarılmıştır. Ay'ın "Ay Dede" olarak anılması da bu tür kültürel ve mitolojik bağlamın günümüzdeki izlerinden biridir.

İnsanlar tarih boyunca doğanın ritmini anlamak ve hayatta kalabilmek için gökyüzü olaylarını gözlemleyerek mevsim

değişimlerini ayırt edebilmişlerdir. Güneş, Ay ve yıldızların hareketleri, tarım, avcılık ve diğer hayati faaliyetlerin planlanması ve yönetilmesi için kılavuzluk etmiştir. Bu gökyüzü cisimlerine, doğanın güçlerini kontrol etme arzusu ve onlara tanrısallık atfetme eğilimi, birçok kültürde yaygın olarak görülmüştür. Doğa olaylarına karşı korunma arayışı, insanlar ve tanrılar arasında bir iş birliğine dayandığı için, topluluklar tanrılara adaklar adayarak bolluk, bereket ve güvenlik sağlama amacıyla ritüeller düzenlemişlerdir. Doğa felaketleri, kuraklık, sel, deprem gibi olaylar, toplumlar tarafından tanrıların cezalandırılması olarak algılandığından bu da kozmik sembolizmin din ile yakından ilişkilendirilmesine yol açmıştır.

Güneş, ilahi gücün evrensel simgesi olarak kabul edilirken, Ay genellikle uhrevi âlemle ilişkilendirilmiştir. Ay kültü, toplulukların ve bireylerin günlük yaşamlarında önemli bir rol oynamış, mitolojik öykülerde Ay'ın Güneş'ten daha sembolik bir anlam taşıdığı gözlemlenmiştir.

1. Ay Kültü

Ay kültü, insanlık tarihi boyunca önemli bir rol oynamış ve farklı kültürlerde çok sayıda inanç ve ritüelle şekillenmiştir. Özellikle çok tanrılı dinler ve doğa dinleri bağlamında, doğa varlıkları genellikle tanrısal niteliklere sahip olarak görülmüş ve bu varlıklara karşı derin bir saygı duyulmuştur. Güneş ve Ay gibi gökyüzü cisimleri, doğa olaylarını kontrol ettikleri veya etkiledikleri düşüncesiyle birçok kültürde tanrısal bir statü kazanmıştır. Bu durum, gökyüzündeki cisimlere karşı duyulan hayranlık ve korkuyla şekillenmiş, zaman

içinde birer inanç niteliği kazanmıştır. Ay, özellikle Güneş gibi, birçok kültürde tanrı veya tanrıça olarak sayılmıştır. Ay'a karşı saygısızlık etmek, tükürmek veya sövmek, birçok toplumda suç ve uğursuzluk olarak kabul edilmiş ve bu tür davranışlara karşı cezai yaptırımlar uygulanmıştır (Eyüpoğlu, 1987:42).

Bu inançlar, toplumların gökyüzü olaylarına, doğa güçlerine ve evrensel düzenlere yükledikleri anlamların bir yansımasıdır. Ay kültü, insanların çevresine, doğaya ve gökyüzüne karşı olan bağlılıklarının bir ifadesidir ve tarih boyunca birçok farklı kültürde şekillenmiştir. Bu kültürler, Ay'ın gücünü, etkilerini ve sembolizmini öne çıkararak ona saygı göstermiş ve bu saygıyı korumuştur.

Ay, tarih boyunca zamanın ölçülmesinde ve takvimlerin oluşturulmasında önemli bir rol oynamıştır. Hint aryan dillerindeki en eski sözcüklerden biri olan "me," Sanskritçe'de "mami" şeklinde ifade edilen ay anlamına gelir ve ölçme eyleminin köküdür (Eliade, 2003:167). Sankritçe, Hint-Avrupa dil ailesine ait bir dildir ve antik Hint kültürü, dil, din ve felsefe üzerinde derin bir etki bırakmıştır. Bu dildeki "me" sözcüğünün "ay ölçme" anlamına gelmesi, ayın zamanı ölçme ve takvimle ilgili önemli bir araç olarak görüldüğünü göstermektedir. Ay, evreleriyle birlikte zamanın geçişini belirlemenin yanı sıra, mevsimleri takip etmek ve tarım faaliyetlerini düzenlemek için de kullanılmıştır. Ay'ın gökyüzündeki hareketleri, ay takvimleri ve diğer takvim sistemlerinin oluşturulmasında temel bir unsur olmuştur. Bu nedenle, "me" sözcüğünün ayı ölçmeyle ilişkilendirilmesi, ayın kültürel ve dilbilimsel önemini vurgulayan bir detaydır.

Ay'ın zamanla ilişkisini Yunanlılar da kurmuştur. Yunanca 'da "ay" anlamına gelen "mene" sözcüğü aynı zamanda zamanın ölçülmesi anlamına gelmektedir. Bu kelime, Yunanca dilinde zaman kavramını ifade etmek için kullanılan bir kökten türetilmiştir. Ayrıca, bu kökten türeyen "menstruate" (adet dönemi) sözcüğü, kadınların regl dönemini ifade etmek için kullanılmaktadır (Tedlock, 2006: 214). Bu etimolojik bağlantı, ayın kadın döngüsüyle ilişkilendirilmesini yansıtmaktadır. Ay takvimleri, kadınların menstrüasyon döngüsüyle benzerlik gösterdiği düşünülmüş ve oluşturulmuştur. Bu nedenle, "mene" sözcüğü, sadece zamanın ölçülmesi değil, aynı zamanda kadın döngüsüyle de ilişkilendirilmiş olduğu görülmektedir. Etimolojik kökenler, dilin ve kültürün zaman içindeki evrimini ve farklı anlamların nasıl birbiriyle bağlantılı hale geldiğini göstermektedir.

Ay takvimleri, güneş takvimlerinden daha önce ortaya çıkmış ve tarih boyunca birçok kültürde kullanılmıştır. Arkeolojik buluntular, bu konuda bazı ipuçları sunmaktadır. Buzul çağından kalma kemiklerde 28 ve 30 günü gösteren çentik serilerine rastlanması, Ay takvimlerinin erken insanlar tarafından kullanıldığına dair bir kanıt olarak kabul edilebilmektedir. İkinci Taş Devri'nde, yaşamın ve ölümün sembolü olarak kabul edilen Ay, birçok kültürde tanrısal bir varlık olarak tapınma konusu olmuştur. Ay'ın evreleri, doğanın dönersel değişimlerini temsil ettiği düşünüldüğü için bu tapınmalara çeşitli anlamlar yüklenmiştir. Ay'ın büyümesi ve küçülmesi, dünyevi hayatın döngülerini ve değişen mevsimleri simgelerken, aynı zamanda yaşamın ve ölümün bir dönersel döngüsünü de yansıtmış

olabilmektedir (Gökhan, 2009: 64). Ay takvimleri, özellikle tarım faaliyetleri ve doğa olaylarının takip edilmesi için önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Bu takvimler, Ay'ın evrelerine dayanarak ayın geçişlerini ve dolunay gibi önemli olayları izlemek amacıyla oluşturulmuştur. Ay takvimleri, insanların doğayla uyumlu bir şekilde yaşamalarına yardımcı olmuş ve toplulukların tarım, avcılık ve diğer faaliyetlerini planlamalarına katkıda bulunmuştur.

Ay'ın evrelerine ve doğadaki döngülere olan etkisini anlatan metaforlar bulunmaktadır. Bu metaforlar, Ay'ın gökyüzündeki değişen görünüşleriyle birlikte yaşamın döngülerini sembolize etmekte olup bir tür doğal ritüelde ölüm ve yeniden doğuş temalarını içermektedir. Örneğin, "Ay üç gece yıldızlı gökte görünmez" ifadesi, Ay'ın yeni ay evresinden hemen öncesini ifade etmektedir. Bu evrede Ay, Güneş ile aynı hizada bulunur ve Ay'ın yüzeyi güneş ışığını yansıtmaz, bu nedenle gökyüzünde belirgin bir şekilde görülmez. Bu durum, bir tür gizemi ve dönüşümü simgeler. Bu üç gece ölümün ardındaki yeniden doğuş gibidir. Güneş ise her zaman olduğu gibi kalır asla bir oluşum içine girmez (Eliade, 2003: 167). Böylece yeni Ay, ölüm ve yeniden doğuşun sembolü olarak algılanabilir, Güneş ise sürekli ve değişmez bir kaynak olduğu vurgulanmaktadır. Ay'ın evreleri ve değişen görünüşüne karşın, Güneş her zaman aynı kalır, bu da Güneş'in sürekliliğini ve sabitliğini simgeler.

"Ay, büyür, küçülür, kaybolur, sürekli bir sonsuz döngüsellikle yaşamın ritmini temsil eder" (Eliade, 2003:167), Ay'ın bu değişim evrelerinin ve döngülerinin, yaşamın sürekli bir değişim ve döngü içinde olduğunu anlatan bir metafor olduğunu göstermektedir. Ay, bu

döngülerle yaşamın sürekli ritmini sembolize etmektedir. Ay'ın gökyüzündeki evrelerinin insan yaşamındaki dönemleri yansıttığını ve doğanın değişkenliğine paralel olarak yaşamın da bir sürekli döngü içinde olduğunu anlatmaktadır. Ay'ın büyüme evresi, dolunayda zirveye ulaşırken, küçülme evresi yeni ayda tekrar başlar. Bu evreler, doğanın döngülerini ve mevsim değişimlerini takip etmek amacıyla kullanılan takvimlerde önemli bir rol oynamıştır. Aynı zamanda, Ay'ın evreleri, doğanın döngülerine uyum sağlama ve doğayla bir bütün halinde var olma ihtiyacından kaynaklanan insanın içsel bir bağlamını da temsil etmektedir. Bu metafor, insanların doğayla, evrenle ve kendi içsel döngüleriyle uyum içinde yaşama çabasını vurgular, aynı zamanda yaşamın devamlılığını ve döngüselliğini anlamak için doğanın gözlemlenmesinin önemini yansıtmaktadır.

Yeni ay evresinin kültürlerde önemli bir yeri vardır. Ay'ın yenilenmesi, yeni Ay evresinin başlangıcını temsil ederek birçok kültürde dünyanın devamlılığına ilişkin bir gösterge olarak kabul edilmiştir. Yeni Ay, bir tür yenilenme ve doğanın döngülerinin başlangıcı olarak algılanmıştır (Eyüpoğlu, 1987: 66). Bu nedenle, pek çok kültürde yeni Ay, ritüeller, dualar, ayinler veya özel kutlamalarla onurlandırılmıştır. Bu törenler genellikle doğanın döngülerine saygı göstermek, bereketi artırmak ve dünyanın devamlılığını temsil eden Ay'ın enerjisinden yararlanmak amacıyla yapılmaktadır. Yeni Ay evresi, özellikle doğanın dirilişi, başlangıçlar ve umut gibi kavramlarla ilişkilendirilmiştir. Bu nedenle, Yeni Ay, insanların doğayla, evrenle ve kendi içsel döngüleriyle uyum içinde yaşama arzusunu ve dünyanın devamlılığına olan inançlarını vurgulayan önemli bir sembol olmuştur.

Böylece Ay'ın evreleri, birçok kültürde mistik, dini veya sembolik anlamlara sahip olmuştur.

Ay'ın geceyi aydınlatması, gizemi ortaya çıkarmakla kalmaz, aynı zamanda bir tür gizemi ve mistik atmosferi de artırmaktadır. Güneş gibi parlak ve doğrudan aydınlatma yapmayan Ay, geceleyin gökyüzündeki manzaraya yumuşak bir ışık getirmektedir. Ancak bu ışık, nesnelerin detaylarını tam olarak ortaya çıkarmaz, daha çok gölgeler ve silüetler oluşturarak gizemli bir atmosfer yaratmaktadır (Eyüpoğlu, 1987: 68). Bu durum, Ay'ın geceleyin ortaya çıkan varlıkları, manzaraları ve doğayı ortaya çıkartırken, aynı zamanda belirli bir gizem ve romantizm katmasıyla ilgilidir. Ay ışığı, geceleyin ortamına farklı bir estetik ve his katarken, hala karanlık ve belirsizlik içinde bırakmaktadır. Güneş, doğrudan aydınlatma yaparak "bilinç"e benzetilebilirken, Ay'ın daha dolambaçlı ışığı ve yarı karanlık atmosferi, daha derin, daha içsel ve gizemli bir yanı temsil etmektedir. Bu, Ay'ı bir şekilde "bilinçaltı"na benzetmek için kullanılan bir metafora dönüşmektedir. Güneş'in açık ve net bilincini temsil etmesine karşılık, Ay'ın daha karmaşık ve gizemli bir bilinçaltını sembolize etmesine yol açmaktadır.

Carl Gustav Jung ise bu ifadeleri destekleyici yönde Ay ile bilinçdışı arasında bağlantı kurmuştur. Jung'un bilinçdışı ile ay arasında kurduğu benzetme, gerçekten de anlamlı bir metafor olarak öne çıkmaktadır. Bilinçdışı, ay ışığı altındaki bir arazi gibi tasvir edilerek, görüntülerin silinmiş ve iç içe geçmiş olduğu bir alan olarak betimlenmektedir (2009:172). Bu, bilinçdışının karmaşıklığı, sembolizmi ve sınırlarının belirsizliğini vurgulamaktadır.

Ay, gerçekten de birçok kültürde düş gücü, umut ve dönüşümün simgesi olarak kabul edilmiştir. Bu ifadeler, Ay'ın sahip olduğu mitolojik ve sembolik anlamları çok güzel bir şekilde özetlemektedir. Ay'ın gece gökyüzündeki parlak varlığı, insanların düş gücünü ve umutlarını temsil etmesi açısından önemlidir. Gece boyunca Ay'ın aydınlatması, karanlıkta yol bulma ve bir tür rehberlik sunma konusundaki rolüyle ilişkilendirilmiştir. Bu, Ay'ın insanların hayal gücünü ve içsel aydınlanmayı sembolize ettiği bir bağlam yaratmaktadır. Suları kontrol etme özelliği ve bereket simgesi olarak görülmesi, Ay'ın doğayla ve yaşamın temel unsurlarıyla olan bağımlı vurgular. Ay'ın gökteki dönüşümsel yolculuğu ve evreleri, yaşamın döngüsüne ve sürekli değişime olan atıfta bulunmaktadır. Bu, doğum, yaşam, ölüm ve yeniden doğuşun sembolik bir temsili sayılmaktadır. Ay'ın dişi nitelikleri ve ana Tanrıça ile bağlantısı, dişi enerji, doğurganlık ve yaratıcılıkla ilişkilendirilmesini sağlamaktadır. Ay, birçok kültürde gökyüzü tanrıçası olarak kabul edilir ve bu, ona kadınlık, anne enerjisi ve toprak ana ile özdeşleşiren bir anlam katmaktadır. Öte yandan, Afrika kabilelerinde Ay'ın dölleyici bir tanrı olarak algılanması, kültürler arasında farklılık gösteren Ay mitolojilerinin zenginliğini ve çeşitliliğini vurgulamaktadır (Wilkson, 2011: 18-19). Ay'ın bu kadar çok yönlü bir sembol olması, kültürlerin, inanç sistemlerinin ve mitolojilerin çeşitliliğini yansıtan ilginç bir örnektir.

Birçok kültürdeki ay tanrıları veya ay tanrıçaları genellikle su ile ilişkilendirilen niteliklere sahiptir (Eliade, 2003: 172). Bu bağlantı, Ay'ın gökyüzündeki konumu, denizlerin gelgitleri üzerindeki etkisi ve

genel olarak suyun dönüştürücü ve yaşam veren özellikleriyle ilgilidir. Ay'ın su ile ilişkilendirilmesinin birkaç nedeni vardır:

Gelgit Etkisi: Ay'ın çekim etkisi, denizlerde gelgitleri oluşturur. Bu nedenle, Ay suyun hareketleri üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir.

Dölleyici Enerji: Ay, doğurganlık ve üremeye ilişkilendirilen dişi bir enerjiye sahiptir. Bu, suyun doğurganlık ve yeniden doğuş simgesi olmasıyla örtüşmektedir.

Sembolizm: Ay'ın evreleri, doğanın döngüsünü ve yaşamın sürekli değişimini temsil eder. Bu döngüsel değişim, suyun da doğada dönüştürücü bir güç olmasına benzemesinden kaynaklıdır.

Bereket: Ay, birçok kültürde bereket ve bolluk sembolü olarak kabul edilir. Su da aynı şekilde yaşamın kaynağı olarak değerlendirilir.

Bu bağlamda, Ay'ın su ile olan bu derin bağlantısı, kültürler arasında farklı mitolojilerin ve inanç sistemlerinin oluşmasına ve Ay'ın farklı niteliklerle yorumlanmasına yol açmıştır.

1.1. Ay ve Bitkiler

Ay'ın tarım ve bitki büyümesi üzerindeki etkilerine dair kültürel gözlemler ve gelenekler bulunmaktadır. Ay'ın çeşitli kültürlerde tarım ve bitki büyümesiyle ilişkilendirilmesi tarih boyunca birçok yerde ortaya çıkmıştır.

İran metinlerinde, Ay'ın sıcaklığı ile bitki büyümesi arasındaki ikurdukları ilişki, Ay'ın çeşitli doğa olaylarına etkisi hakkında erken dönem gözlemlerini yansıtmaktadır. Brezilyalı Kavimler, Ay'a

"Otların Anası" diyerek, doğanın doğurganlığını ve bitkisel yaşamın temsilini vurgulamışlardır. Bu, Ay'ın bereket ve bitki büyümesiyle ilişkilendirilmesini gösteren ilginç bir kültürel gözlemdir. Fransız köylülerin ise yeni ayda tohum ekmeleri, ay küçüldüğünde ağaçları budamaları ve sebzeleri toplamaları, Ay'ın evrelerine ve büyüklüğüne göre tarımsal faaliyetleri düzenleme gelenekleri olduğunu göstermektedir (Eliade, 2003: 173). Bu, Ay'ın tarım takvimindeki belirli evrelerin önemine işaret etmektedir. Bu tür gelenekler, insanların doğayı ve çevresel değişimleri anlama ve bu değişimlere uyum sağlama çabalarını yansıtan kültürel ifadelerdir. Ay'ın doğayı etkileyen bir güç olarak algılanması, tarım ve bitki büyümesiyle ilgili geleneklerde derin bir iz bırakmıştır.

Farklı kültürlerde bitki ve bereket tanrılarının Ay ile ilişkilendirilmesini ve Ay'ın doğaya, bitkilere ve tarıma etkilerine dair çeşitli mitolojik inançları vurgulamaktadır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde Ay farklı isimler olsa da görevi genelde doğa ile ilintidir. Sin ve otların yaratıcısı olan Ay, bitkilerin yaratıcısı olarak kabul edilmesi, Ay'ın doğa ve bitkisel yaşam üzerindeki etkilerini vurgulamaktadır. Ay'ın ışığı, bitkilerin büyümesi ve gelişmesiyle ilişkilendirilmiştir. Ay'ın ilişkilendirildiği bir diğer tanrı Dionysos'tur. O, Ay ve bitki tanrısı olarak önemli tolü bulunmaktadır. Dionysos'un hem ay tanrısı hem de bitki tanrısı olarak kabul edilmesi, bereket, şarap ve doğa döngüsüyle ilişkilendirilen önemli bir mitolojik figürdür. Dionysos'un mitolojileri genellikle bitkilerin büyümesi ve yaşam döngüsü ile ilişkilidir.

Ay ve Osiris ile ilişkisinde Osiris'in su, bitki ve tarım özelliklerini bünyesinde toplaması, onun doğa ve bereket tanrısı olarak kabul edilmesini göstermektedir. Mısır mitolojisinde Osiris, bitki yaşamının ve tarımın sembolüdür. Afrika Pigmeleri ve yeni Ay bayramında ise Afrika Pigmeleri'nin yeni ay bayramını sadece kadınlara ayırmaları, Ay'ın dişi enerji ve doğurganlıkla ilişkilendirilmesini yansıtmaktadır. Yeni ay, yeniden doğuş ve bereketin simgesi olarak kabul edilmektedir. Yine Pe adı verilen ayın, üreme ilkesi ve bereket anası olarak kabul edilmesi, kadınlar arasında ay ışığı altında temizlenme ritüellerini içeren gelenekleri bulunmaktadır. Bu ritüeller, Ay'ın doğaüstü ve temizleyici güçlerine atfedilmektedir (Eliade, 2003: 175). Bu mitolojik öyküler, farklı kültürlerdeki insanların doğayı ve yaşam döngüsünü anlama çabalarını ve bu anlamı mitoloji ve ritüellerle ifade etmelerini yansıtmaktadır. Ay'ın bitki ve bereketle ilişkilendirilmesi, insanların doğayla olan bağlarını derinleştirmeye yönelik çeşitli kültürel ifadelerin bir parçasıdır.

Ay, farklı kültürlerde Ay'ı temsil etmek için kullanılan çeşitli semboller ve nesnelere kullanımı ile temsil edilmiştir. Bu sembollerin her kültürde değişen biçimleri ve formları bulunmaktadır. Konik ya da sütun biçimli taşlar, Ay'ı temsil etmek için kullanılmıştır. Birçok kültürde Ay'ın kutsallığına işaret eden bir semboldür. Bu tür taşlar genellikle kült objeleri olarak kullanılmıştır. Ay, ağaç ve meteorlar ile temsilinde, bazı kültürlerde Ay'ın ağaçlarla ilişkilendirildiği ve ağaçlar üzerinde sembolik bir rol oynadığı düşünülmüştür. Ayrıca, meteorların da Ay ile bağlantılı kült objeleri olarak kullanılmıştır. Ay,

dişilik sembolleri ile de temsil edilmiştir. Ay'ın dişilik sembolleriyle ilişkilendirilmesi, kazan veya kupa gibi nesnelerin kullanılmasıyla ifade edilebilmiştir. Bu tür nesneler, Ay'ın dişî enerjisi ve doğurganlıkla bağlantılı olduğuna dair inançları yansıtmaktadır. Ayrıca Hilal şeklinde semboller Ay'ı sembolize etmiştir. Ay'ın yatay hilal şeklinin, boğanın boynuzları olarak görülmesi, mitolojik veya sembolik bağlamlarda kullanılan bir diğer ifadedir. Bu sembolizm, Ay'ın güçlü ve dişî bir varlık olarak algılanmasını sağlamaktadır. Aynı zamanda Ay figürleri ile süslenen ağaçlar, eski zamanlarda Ay-ağaç ilişkisini ortaya koyarak özellikle ağaçların Ay figürleri ile süslenmesiyle ifade edilmiştir. Bu tür süslemeler, doğanın döngüsü ve Ay'ın etkisi üzerine olan inançları yansıtmaktadır (Altunay, 2015:70). Bu semboller ve nesneler, Ay'ın farklı kültürlerdeki önemini ve bu kültürlerdeki mitolojik, dini veya ritüel pratikleri yansıtan çeşitli ifadeleri göstermektedir. Ay, insanların tarih boyunca doğüstü ve sembolik bir varlık olarak algılandığı birçok kültürde önemli bir rol oynamıştır.

1.2. Ay ve Bereket

Ay'ın evreleri ve döngüsü ile kadınların adet dönemi arasındaki benzerlik, birçok kültürde doğurganlık ve bereketle ilişkilendirilmiştir. Bu benzerlik, sembolizm ve mitoloji aracılığıyla kadınla doğanın, yaşamın döngüleri ve bereketle olan organik bağlantısını vurgulamaktadır. Ay, normal devrini tamamlarken dört farklı evreyi geçirmektedir. Bu evreler genellikle Yeni Ay, İlk Dördün, Dolunay ve Son Dördün olarak adlandırılmaktadır. Bu evreler, Ay'ın

yüzeyindeki Güneş ışığının farklı açılardan görünmesine bağlı olarak ortaya çıkar. Ay'ın evrelerini tamamlaması 28 gün sürer ve bu döngü, matematiksel bir düzen içinde ifade edilmiştir. İlk yedi doğal sayının toplamı olan 28, Ay'ın döngüsünü temsil eder. 28 gün, belirli bir sürenin sona erdiği ve pozitif bir yenilenmenin başladığı bir dönemi temsil etmektedir. 28 günlük döngünün, kadınların adet gördüğü dönemle bağdaştırılması önemli bir noktadır. Ay'ın evreleri ve kadınların adet dönemi arasındaki benzerlik, birçok kültürde doğurganlık ve dişi enerjiyle ilişkilendirilmiştir (Ersoy, 2007:32). Bu anlayış, Ay'ın doğüstü ve sembolik bir varlık olarak algılandığı kültürlerde, Ay'ın evrelerinin ve döngülerinin doğa olayları, zamanın ölçülmesi ve kadınların yaşam döngüleriyle nasıl ilişkilendirildiğini göstermektedir.

Neolitik çağda tarım hayatına geçişle birlikte Ay, su, yağmur, kadınlar ve hayvanların doğurganlığı gibi doğal unsurların, bitkilerin ve ölümden sonra insanın kaderi gibi kavramlar arasında güçlü bir sembolizm oluşmuştur (Eliade, 2003:168). Böylece Ay, su ve yağmur gibi unsurlar, tarımın başarısı ve bereketli bir hasat elde etme ile yakından ilişkilendirilmiştir. Bu unsurlar, toplulukların hayatta kalması ve gelişmesi için hayati öneme sahiptir. Ay, doğurganlık tanrıçalarının bir sembolü olarak kabul edilerek kadın doğurganlığı ile bağlantılı hale gelmiştir. Ay'ın evreleri, ölüm ve yeniden doğuş kavramlarıyla da ilişkilendirilmiştir. Ay'ın kaybolup tekrar belirmesi, bir tür ölüm ve yeniden doğuşu sembolize etmiştir. Bu, ölüm sonrası yaşamın bir döngü olduğuna dair inançları şekillendirmiştir.

Ay genellikle dişil niteliklerle ilişkilendirilen bir gök cisimidir. Bu, kadın doęurđanlıęı, bereket ve aile yapısıyla bağlantılı olmasından kaynaklıdır. Bu nedenle Ay, birçok kültürde ana tanrıça veya doğa tanrıçasının sembolü olmuştur. Örneğin, Artemis, antik Yunan mitolojisinde avcılık, doğa, vahşi hayvanlar ve doğumla ilişkilendirilen bir tanrıçadır. Artemis'in heykelindeki yumurtalar, doęurđanlık ve remeye bağlantılıdır. Yumurta, birçok kültürde yeniden doğuşu, yeni hayatı simgelemektedir. Artemis'in yumurtaları, doğanın döngüsü ve doęurđanlıęın koruyucu bir sembolü olabilmektedir. Başak, tarım ve hasatla ilişkilidir. Tarım toplulukları için bereketin ve bolluğun simgesidir. Ay kültü, tarım ve doğal döngülerle sıkı bir bağa sahip olduğu için başak, Ay kültü ile ilişkilendirilmektedir. Ay takvimleri, tarım faaliyetlerini planlamak ve hasat zamanını belirlemek için kullanıldığı için başak, tarımsal bolluk ve bereketin bir sembolüdür. zm salkımı, bolluk, bereket ve üreme sembolüdür. Nar, doęurđanlık ve üreme sembolüdür. İçerdiği bol sayıda tohum nedeniyle bereket ve doęurđanlıkla özdeşleştirilmektedir (Beğenç, 1974 :68). Ay kültleri genellikle doğanın verimliliği ve yaşamın devamlılığı ile bağlantılıdır. zm salkımı, bu verimlilik ve bereketin bir ifadesi olarak görülebilir. Aynı zamanda zm, birçok kültürde tanrısal içeceklerle (şarap gibi) ilişkilendirildiği için ritüel ve dini törenlerde kullanılabilmektedir. Ay kültleri, doğanın döngüsü ve yeniden doğuşu vurguladığı için nar da bu sembolizm içinde anlam bulabilmektedir. Bu semboller ve inançlar, insanların doğayla uyum içinde yaşama çabalarını ve hayatlarını şekillendiren doğal olaylarla olan derin bağlarını yansıtılmaktadır. Aynı zamanda bu semboller, Ay

kültleri ve mitolojilerindeki zengin sembolizmi yansıtarak, doğanın güçleri, üreme ve yaşamın döngüsüne olan derin saygıyı ifade etmektedir.

1.3. İnançlarda Ay

Ay'ın kendisi, bir tanrı ya da tanrıça olmasa da kutsal bir sembol olarak kabul edilmiş ve insanların yaşamlarını etkileyen önemli ritüellerin ve inançların merkezine yerleşmiştir. Ay, birçok kültürde gizemli ve güçlü bir sembol olarak görülmüş, şiirlerde, mitlerde ve dini anlatılarda geniş bir yer bulmuştur (Eliade, 2003: 170). Böylece Ay kültürleri genellikle Ay'a bir tanrı veya tanrıça atfedilmiş olmasından ziyade, Ay'ın kendisi ve onun gökyüzündeki varlığına duyulan saygı ve hayranlık üzerine odaklanmıştır. İnsanlar, Ay'ın evreleri, döngüleri ve gece gökyüzündeki parlaklığı üzerinden doğanın güçlerine ve yaşamın döngüsüne olan bağlılıklarını ifade edebilmişlerdir.

Tufan ve Ay ile arasında da bir ilişki kurulmuştur. Birçok mitolojide yer alan ve genellikle büyük bir felaketi temsil etmektedir. Tufan hikayeleri, çeşitli kültürlerde farklı detaylar içerebilir, ancak genellikle bir tür felaketin ardından yeniden doğuş ve büyümede gelmektedir. Tufan ayın öldüğü üç günlük karanlık ölüm dönemine denk gelmektedir. Bu dönemge felaket olmaktadır ve ardından büyüme ve yenilenme gelmektedir (Eliade, 2003:172). Tufanın ayın öldüğü üç günlük karanlık ölüm dönemiyle ilişkilendirilmesi, sembolik bir anlam taşımaktadır. Ay'ın evreleri arasında yeni ay dönemi, Ay'ın görünmeyen ve karanlık olduğu bir zaman dilimini

temsil etmektedir. Bu dönem, yenilenme, büyüme ve doğurganlık için bir hazırlık aşaması olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla, tufan hikayesindeki karanlık ölüm dönemi, bir tür felaketi ifade ederken, ardından gelen büyüme ve yenilenme, doğanın döngüsünün bir parçası olarak algılanmaktadır. Bu tür mitolojik anlatılar, insanların doğa olaylarını, felaketleri ve yaşamın döngülerini anlamak ve açıklamak için kullandıkları sembolik bir dil sunmaktadır.

1.4. Mezopotamya ve Ay Kültü

Ay'a dölleme özelliği atfetme, özellikle mitolojik ve sembolik anlatılarda yaygın bir temadır. Bu tür anlatılarda Ay, doğanın döngüsünü ve bereketi temsil eden bir sembol olarak görülmektedir. Arap kültüründeki "erkek" olarak nitelendirilen Ay'ın, geceyi dölleyerek gündüzün doğmasını sağlaması, doğanın devamlılığını simgeler. Müslüman kültürlerde Ay'ın güzellik ve sevgiliyi temsil etmesi, romantik ve lirik bir anlam taşıdığını göstermektedir. Hilalin gökyüzündeki belirgin şekli, estetik bir değer taşımaktadır ve bu, insanların güzellikle bağlantılı olarak Ay'a özel bir saygı göstermelerine neden olmaktadır. Hilal'i gören Müslümanlar, bu anı genellikle kısa dualar ve şiirlerle karşılamaktadırlar böylece Ay'ın bereket getirmesi ve iyi bir geçiş sunması için dua etmişlerdir. Nizamüddin Evliya Hilal'i gördüğünde başını annesinin ayaklarına koyarak annesine saygı göstermektedir (Schimmel, 2004: 36). Bu, aile bağlarını ve anneliğe olan saygıyı vurgulamaktadır. Ay'ın aynı zamanda aile değerleri ve sevgi ile ilişkilendirildiği bir örnek olarak görülebilmektedir.

Arap alfabesinin 28 harf olması ayın 28 günüyle uyumlu olduğunu göstermektedir. Arap alfabesinin 28 harf içermesi ve Kuran'da Peygamberlerin sayısının 28 olarak belirtilmesi, sembolik bir anlam taşıdığını göstermektedir. Kuran'da Peygamberden önce 28 peygamber adlarıyla sayılır böylece peygamber ay döngüsünün tamamlayıcısı olmaktadır(Schimmel, 2004: 36). Bu tür semboller, kültürlerde ve dini metinlerde sıkça görülen sayısal ve sembolik bağlantıların bir örneği gibidir.

Sümer toplumunda, kentlerin kendi tanrılarına sahip olduğu bir panteon vardı ve bu tanrılardan biri Ur kentinin tanrısı olan Nanna veya diğer adıyla Sin'di. Nanna, ay tanrısı olarak bilinir ve Sümer panteonunda en büyük tanrılardan biriydi. Nanna'nın eşi tanrıça Ningal ile birlikte, güneş-tanrı Utu'nun (Shamash) ebeveynleri olarak kabul ediliyordu.Daha sonraki İbrani mitolojisinde, bu tanrısal düzen tersine çevrilmiştir. Klasik çağ mitolojilerinde olduğu gibi, İbrani mitolojisinde de güneş tanrıları genellikle daha üstün kabul edilirken, ay bazen bir tanrıça olarak kabul edilmiştir. Akad kültürünün de de Sümerlerde olduğu gibi ay tanrısı Sin olarak anılmıştır (Hooke, 1993: 26).Bu tanrısal ilişkiler ve mitolojiler, Sümer, İbrani ve Akad toplumunun dini inançlarını ve kültürünü yansıtmaktadır. Ay'ın önemi, döngüsü ve gece gökyüzündeki belirgin varlığı, Nanna'nın Sümer mitolojisindeki önemini artırmış olabilmektedir. Bu değişen tanrısal rol ve sıralamalar, farklı kültürlerin, toplumların ve dönemlerin dini anlayışlarını yansıtan ilginç birer örnektir.

Ayrıca Mezopotamya mitolojisinde, tanrı Şamaş , Ay tanrısı Sin'in oğlu olarak kabul edilir ve bu nedenle Sin'in altında yer alır. Sin

genel olarak Mezopotomya kültüründe eril bir cinsiyete sahiptir (Eliade, 2003:155). Bu mitolojide, ay ve güneş tanrıları genellikle aynı aile içinde yer almakta olup, hiyerarşik bir sıralamaya sahip oldukları görülmektedir. Ancak, farklı kültürlerde ve dönemlerde, tanrıların cinsiyetleri ve rolleri konusundaki anlayışlar değişebilmektedir.Örneğin İbrani kültüründe bu cinsiyet değişime uğramaktadır.

Ayın evrelerinden olan Hilal fazı, dişil prensibi temsil eder. Bu sembol, özellikle antik kültürlerde ve mitolojilerde, dişil tanrıça figürleriyle ilişkilendirilmiştir. Babil tanrıçası İştâr'ın başındaki taçta görülen hilal, onun dişil özelliklerini vurgulamaktadır (Jung, 2009: 277).Bu sembol, tarih boyunca farklı kültürlerde ve inanç sistemlerinde çeşitli anlamlar kazanmıştır, ancak genellikle ayın evreleri ve dişil prensip ile ilişkilendirilmiştir.

Antik Mezopotamya mitolojisinde İnanna veya İştâr gibi tanrıçalar, ay sembolizmiyle sıkça ilişkilendirilmişlerdir. İnanna, aynı zamanda aşk, savaş, bereket ve doğurganlıkla ilişkilendirilen bir tanrıçadır. Ayın evreleri ve özellikle hilal, İnanna'nın dişil güçlerini temsil etmek için kullanılmıştır.Ayrıca, Ereşkigal gibi yeraltı tanrıçaları da ayın karanlık fazlarını temsil eder ve genellikle ölüm ve yeniden doğuşla ilişkilidir. Musevilerde Lilith ve Yunan mitolojisinde Hekate gibi figürler de karanlık, doğurganlık ve mistisizmle bağlantılı olarak ay sembolizmiyle özdeşleştirilmiştir (Hooke, 1993:111).Sümer mezarlarında kadınların altın ay takılarıyla gömülmeleri, ölümden sonraki yeniden doğuşa dair inançları temsil etmektedir (Ateş, 2001: 136-137). Ay sembollerinin bu kültürlerdeki farklı yorumları, kadının

ilahiliği, doğurganlık ve yaşamın döngüsü gibi temel kavramlarla ilişkili olduğunu göstermektedir.

Mısır da ise ay tanrı Yarık'tır. Toprağın ve meyvelerin tanrıçası Nikkal ile evlenir (Hooke, 1993: 111). Buradan anlaşılacağı gibi ay tanrısı yine erkek olarak karşımıza çıkar.Eski Mısır'da çocuk dileyen kadınlar, doğurganlık mabedine kutsal ziyaretlerini dolunay doğduğunda yaparlardı (Ateş, 2001: 136-137).

1.5. Türk Mitolojisinde Ay

Türk mitolojisinde ay kültü diğer birçok kültüre göre farklılık göstermektedir. Ay diğer topluluklarda dişil bir prensip iken Sümerlerde olduğu gibi Türk kültüründe eril prensip olur. Belki de çocukken geceleri gökyüzünde gördüğümüz ay için ay dede diyerek seslenmemizin altında fark etmeden binlerce yıllık bir aktarımın olmasıdır. Güneş ise dişil olarak algılanmıştı, bunun nedeni ise Umay kültü ile alakalı olmasıydı.Çünkü bir tanrıça ya da dişi olan bu ilah Güneş olarak görülmüştür. Güneşin sarı olması nedeniyle Güneş'e sarı kız adı da verilir. Bunun için en erken belgeler, Orhun Abideleridir. (Çoruhlu, 2002 :25-41).

Türk mitolojisinde görülmektedir ki hem Ay'ın hem de Güneş'in önemi büyüktür. Koca Analar Ay analardır, bunlar bereket mabudeleridir. (Beğenç, 1974: 71). Güneş ve Ay hem onları koruyan hem de iyilik getiren iki kutsal kudretti. Güneş-Ana ve Ay-Baba deyimleri kullanmışlardır. Masal ve efsanelerde deGüneş'i dişi,Ay'ı da erkek olarak tanımlamışlardır. Örneğin, Uygurca Oğuzname'de Oğuz Han'ın babasının adı Ay –Han'dır. Oğuz Han'ın ikinci oğlunun

adı da Ay –Han’dır. Elbette sembolik bir addır. Ancak Türklere göre Ay erkektir. Ay-ata deyim ve adları da buradan geliyor. Türk-Moğol efsanelerinde ay, çocuk doğurtan bir babadır (Uslu, 2017: 65-70). “Ay-Ata” ya da “Ay Baba”, bir destana göre, ilk Türk hükümdarlığımıkuran hanedanın soyunun dayandığı ilk insan, kendisini "Ay Baba" olarak adlandırmıştır (Boratav, 2012:35). Ay-Ata mağarada doğmuştur. Mağara ilk insana, bir “ ana rahmi” vazifesini görmüştü. Mağaralarınkutsal sayılmasının sebebi ise mağaraların yeraltı dünyasını, yer yüzüne bağlayan birer kapı gibi olmalarıdır (Ögel, 2010: 22).Türk mitolojisi, doğanın doğurganlık ve yeniden doğuş temalarıyla iç içe geçmiştir.

Gün ana yani güneş tanrıçası göğün yedinci katında oturur. Dişildir. Günümüzde kız çocuklarına Güneş adının verilmesinin nedenlerinden birisi de budur. Ana kavramı ile Anadolu sözcüğü de eski Yunanca da güneşin doğduğu yer anlamına gelmektedir. Hakanın mümessili Ay Ata, gökyüzünün altıncı katında, hatunun mümessili Gün Ana ise gökyüzünün yedinci katındaydı (Uslu, 2017:246).Aynı zamanda gökyüzü cisimleri üzerinden kavramsal bir evren tasavvurunu yansıtarak, kültürel değerleri, doğa olaylarını ve insanın yerini anlatan derin ve zengin bir mirasa sahiptir.

Türk mitolojisinde güneş, önceleri daha büyük bir öneme sahipti.M.S. 763 de Uygurların “Mani" mezhebini kabul edince,yavaş yavaş "Ay"da büyük bir önem kazanmaya başlamıştır.Bununla beraber Büyük Hun Devleti zamanında hem güneşhem de aya, ayrı ilgi gösterilerek, kurbanlar kesilmiştir. Türklerde güneş doğunun, ay da batının sembolüdür. Türklerde genel olarak, "Güneş-Ana" ve "Ay-

Baba" deyimleri kullanılıyordu. Bu sebeple bütün masal ve efsanelerde, güneşin dişi ve ayın de erkek olarak rol oynadığı görülmektedir. Ön Asya kültürlerinde de güneş dişi ve ay da erkektir (Gültepe, 2015: 453-463). Altay şamanı göğe çıkarken 6.katta bulunan Ay babayı, 7.katta bulunan kün ene yani Güneş anayı selamlardı (Radloff, 2008:154). Ayrıca Altaylılar evliliklerine mutluluk getirsin diye Ay'ı saygıyla selamlama ritüelleri vardı. Bu ritüelleri Eskimolar, Estonyalılar, Buryatlar, Yeniseyliler, Yakutlarda da görmek mümkündür. Ay doğurganlık ve dölleme sembolü olduğu için bu toplumlarda evliliklerini hep yeni ay doğduğunda kutlarlar (Ateş, 2001: 136-137). Türklerde evlilikler için ayın en parlak günü seçilirdi. Mutsuz bir evlilik için aysız gecede mi aylı gece de mi evlenilmiş buna bakılırdı. Türküler de ay ile başlanır; ay türkünün giriş ögesidir. (Eyüpoğlu, 1987: 52-55).

1.6. Roma ve Yunan'da Ay Kültü

Roma'da Luna ay tanrıçasıdır. Diana, Iuppiter ile Latona'nın kızı, Apollo'nun kız kardeşi ve bakire ay tanrıçası olan Arternis'le özdeşleştirilen Roma tanrıçasıdır (Drüşken, 2000: 179). Günümüzde dahi Latin dillerinde ay Luna ismi ile anılmaktadır. Eskiden ay başlarına veya ay tutulmalarında epileptik nöbetler nedeni ile bu tür akıl hastalarına lunatik adı verilerek (Dinçmen, 1997: 61), yine Ay'a atıfta bulunulmuştur.

Yunanca karşılığı ise Ay'ın Selene'dir. Seleniasmus teriminden türeyen Selene, iki atın çektiği gümüş tekerlekli bir araba ile göklerde dolaşan, pek çok aşk maceralarına karışan fettan bir

kadıdır (Dinçmen, 1997: 86). Aynı zamanda Selene doğurgandır ve aşklarıyla ünlüdür (Ateş, 2001: 136-137).

Yunan tanrıçalarından bir diğeri ay ile ilişkilendirilen Artemis'tir. Kardeşi Apollan Güneş, kendisi de Ay'ın ifadesidir. Ephesus'ta adına tapınak yapılır. Dünyanın yedi harikasından biri sayılır. Tapınağın özel dokunulmazlığı vardır. Halk, değerli mallarını burada saklar bir nevi zamanın bankası gibidir. Efes Artemis'i, yüzyıllar sonra doğacak Meryem Ana efsanesine özelliklerini aktarmıştır (Olgunlu, 2010: 47).

1.7. Diğer Kültürlerde Ay Kültü

Hint aryan dillerinde en eski sözcük, ay anlamına gelen "me" sözcüğüdür, Sankritçede mami, ölçüyorum eyleminin köküdür. Bu ismin anlam çerçevesinden bakıldığında Ay, evrensel ölçüm aracıdır. Cermenler zamanı geceye göre ölçüyorlardı. Hala bazı bayramlar gece kutlanır. Noel gecesi, Paskalya, Aziz Yuhanna günü gibi (Eliade, 2003: 167).

Ölçme kökünden gelen Ay, Hint kitaplarında sular içinde sembolize edilir. Doğurgan yumurta olarak da tabir edildiği görülür. Hint inanışında yağmur aydan gelir. Ay ise suları temsil eder. Bu benzerliği aynı şekilde İran su tanrıçası Ardvisura Anahita'da da görürüz. O da bir ay tanrıçasıdır. Bazı Kızılderili kabileler için de Ay su tanrısıdır. Ay ve gelgitler arasındaki ilişki Yunanlılar ve Keltler tarafından da gözlemlenmiştir. Yeni Zelanda da yaşayan Maoriler ve Eskimolarda Ay tanrılarının gelgiti denetlediğini belirtmişlerdir (Ateş, 2001: 136-137).

Yaklaşık üç bin yıl önce, Hint, Çin ve Maya kadınları ayıgözleyerek bugün bile kullanılan takvimleri oluşturdular. Hindistan'da yirmi sekiz günlük ay takvimi iki tane on dörtgünlük döneme ayrılır, ayın karanlık ve parlak yüzü olarak. Bu işaretlerin hepsi birden ay ve adet döngüsünü oluşturur, dolunayhamileliğin evrensel simgesidir. Çin evrensel sisteminde dolunay Yin ve Yang'ın birleşmesidir, doğanın karanlığı, durağanlığı ve dişiliği yıldız sistemlerinin ve diğer göksel cisimlerin hareketleriyle birleşir; kadınların hamile kalacağı dönem dördünler diye bilinen, ayın geçip gittiği yirmi sekiz günlük bir sürece dikkatle işlenir (Tedlock, 2006: 214).

Meksikalılar ise ayın genç ve güzel bir kadın kılığında felakete sebebiyet verdiğiğine inanırlardı. Bu felaket ise insanlığın anlayış kıtlığı, kuralları yıkması, kozmik ritimleri bozması sonucu olduğunu belirtirler. Onların bu inanışına göre ise bu felaketle de yeni bir insan soyunun oluşması amaçlanır (Eliade, 2003: 173).

Aztekler de ay ve aşk tanrıçası Xochiquetzal resmedilirken adet kanaması bacaklarının arasından çıkan tek bir çiçekle temsil edilir (Tedlock, 2006: 211). Böylece adet kanaması ile o dönemde kadınların ne kadar önemli olduğuna vurgu yapılırdı.

2. AY KÜLTÜ KONUSUNDA YAPILMIŞ OLAN TEZLERE YÖNELİK ARAŞTIRMA

2.1. Araştırmanın Bulguları

Araştırma evrenini Yüksek Öğretim Kurumu Başkanlığı Tez Merkezi veri tabanına kayıtlı tezler oluşturmaktadır. Tarama

yapılırken “Ay kültü” kelimesi kullanılmış olup, tez başlığında söz konusu kelime geçen tüm yüksek lisans ve doktora tezleri araştırmaya dahil edilmiştir. Bu kapsamda, konuyla ilgili sadece tek tez bulunmuş olup, bu tez 2022 yılında yazılmış olan bir doktora tezidir. Tez ile ilgili bilgiler veri tabanındaki künyeden alınmıştır.

Tablo 1: Ay Kültü Konusunda Yapılmış Olan Tezlerin Yıl Bazında Dağılımları(2022-2024)

Yıllar	Tez Sayısı
2022	1
TOPLAM	1

Tablo 1’de 2022 yılından itibaren yapılan tezlerin yıllara göre dağılımı ortaya konmaktadır. Bu kapsamda konuyla ilgili tek tez yazıldığı ve bu tezin 2022 yılına ait olduğu görülmektedir.

Tablo 2: Ay Kültü Konusunda Yapılmış Olan Tezlerin Üniversite Bazında Dağılımlar

Üniversite	Tez Sayısı
Akdeniz Üniversitesi	1
TOPLAM	1

Tablo 2, tezlerin üniversiteler bazında dağılımlarını vermektedir. Bu kapsamda konuyla ilgili yayınlanan tezin Akdeniz Üniversitesi çatısı altında çalışılmış olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Tablo 3: Ay Kültü Konusunda Yapılmış Olan Tezlerin Enstitü Bazında Dağılımları

Anabilim Dalı	Tez Sayısı
Felsefe ve Din Bilimleri	1
TOPLAM	1

Tablo 4’de Ay Kültü konusunda yapılan tezin Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında yazıldığı görülmüştür.

Tablo 5: Ay Kültü Alanında Yapılmış Olan Tezlerin Özgün Dilleri Bazında Dağılımları

Dil	Tez Sayısı
Türkçe	1
TOPLAM	1

Tablo 5’e göre Ay Kültü konusunda yapılan tezin Türkçe dilinde hazırlandığı görülmüştür.

Tablo 6: Ay Kültü Konusunda Yapılmış Olan Tezlerin Danışman Unvanları Bazında Dağılımları

Danışman Unvanı	Tez Sayısı
Dr. Öğr. Üyesi	1
TOPLAM	1

Tablo 6, tezlere danışmanlık yapan akademisyenlerin unvan bazında dağılımlarını göstermektedir. Bu kapsamda, yazılan tezin

danışmanlık veren akademisyen unvanının Dr. Öğr. Üyesi olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 7: Ay Kültü Konusunda Yapılmış Olan Tezlerin Yöntem Bakımından Dağılımları

Yöntem	Tez Sayısı
Nitel	1
TOPLAM	1

Tablo 7 bu alanda araştırma kapsamında dahil edilen tezin ..... yöntemler kullanılarak hazırlandığını ortaya koymaktadır.

Tablo 8: Ay Kültü Konusunda Yapılmış Olan Tezlerin Tür Bakımından Dağılımları

Türü	Tez Sayısı
Yüksek Lisans	1
TOPLAM	1

Tablo 8'e göre, "Ay Kültü" konusunda yapılmış tez yüksek lisans türünde yayınlanmıştır.

3. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Ay Kültü hakkında yapılan YOKTEZ taramasında 2022 yılında yazılmış olan bir yüksek lisans tezi görülmektedir. Fakat tez içeriği incelendiğinde, tezin Antik Mezopotamya dinlerinde ay kültü ile ilgili kavramsal çalışma olduğu görülmüştür. Ay kültü dünya üzerinde tüm topluluklarda görülen bir kültür. Bu nedenle Ay kültünün daha geniş bir çalışma alanına sahip olduğu görülmektedir.

Ay kültü kavramı dünya literatürüne çok uzun zamanlardan bu yana bulunmaktadır. Türkiye’de ise henüz önemi çok kavranamamış olmasından olmalıdır ki literatürde çok fazla çalışılmamıştır. Konunun çok eski olmasına rağmen çalışılmamış olması ve çok çalışılmamış olması literatürdeki açığı da göstermektedir. Bu alanda çalışmalar yapılarak alan zenginleştirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Altunay, E. (2015). Paganizm I, Kadim Bilgeliğe Giriş. Hermes Yayınları, İstanbul.
- Ateş, M. (2001). Mitolojiler ve Semboller. Milenyum Yayınları,
- Beğenç, C. (1974). Anadolu Mitolojisi. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Boratav, P. N. (2012). Türk Mitolojisi. (çev. R. Özbay). BilgeSu Yayıncılık, İstanbul.
- Çoruhlu, Y. (2002). Türk Mitolojisinin Anahatları, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Dinçmen, K. (1997). Psikiyatri ve Mitos. Pan Yayıncılık, İstanbul.
- Dürüşken Ç. (2000). Romanın Gizem Dinleri. Kanaat Basımevi, İstanbul.
- Eliade, M. (2003). Dinler Tarihine Giriş. (çev. L. Arslan). Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Ersoy, N. (2000). Semboller ve Yorumları. Dönence Yayınları, İstanbul.
- Eyüpoğlu, İ.Z. (1987). Anadolu İnançları, Anadolu Mitolojisi / İnanç-Söylence Bağlantısı. Geçit Kitabevi, İstanbul.
- Gökhan, H. (2009). Semboller. Dharma Yayınları, İstanbul.
- Gültepe, N. (2015). Türk Mitolojisi. Resse Yayınevi, İstanbul.
- Halikarnas B. (1985). Anadolu Tanrıları. Bilgi Yayınevi, İstanbul.

- Hooke, S. H. (1993). Ortadoğu Mitolojisi (çev. A. Şenel). İmge Kitabevi, Ankara.
- Jung, C. G. (2009). İnsan ve Sembolleri. (çev.) Okuyan Us Basımevi, İstanbul.
- Olgunlu, A. C. (2010). Ana Tanrıça'dan Mevlana'ya. Karakutu Yayınları, İstanbul.
- Ögel, B. (2010). Türk Mitolojisi I. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Radloff, W. (2008). Türklük ve Şamanlık. (çev. A. Temir, T. Andaç, N. Uğurlu). Örgün Yayınevi, İstanbul.
- Schimmel, A. (2004). Tanrı'nın Yeryüzündeki İşaretleri. (çev. E. Demirli). Kabalcı, Yayınevi.
- Tedlock, B. (2006). Şamanın Bedenindeki Kadın. (çev. P. Savaş). Mia Yayınları, İstanbul.
- Uslu, B. (2017). Türk Mitolojisi. Kamer Yayınları, İstanbul.
- Wilkson, K. (2011). Kökenleri ve Anlamlarıyla Semboller ve İşaretler. Alfa Basım, İstanbul.

BÖLÜM 2

YUNUS EMRE FELSEFESİ HAKKINDA YAPILMIŞTEZLERİN SİSTEMATİK DERLEMESİ: 1990-2023

Dr. Mustafa KÖSEOĞLU

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Aksu-Antalya, Türkiye,
mkoseoglu07@hotmail.com

ORCID: 0000-0003-1925-138X

DOI: <https://dx.doi.org/10.5281/zenodo.12190604>

GİRİŞ

Yunus Emre, Türk ulusunun duygu birliğini ve sağaltımını temsil eden bir sanatçı ve filozof olarak önemli bir figürdür. Tekke edebiyatının kurucusu olarak, yeni bir sanat, düşünce ve felsefe döneminin kapılarını açmıştır. Onun eserleri, insanlığın ortak duygu ve düşüncelerini içerir ve bu nedenle geniş bir topluluk tarafından kabul görmüştür. Tarikatlar, onu büyük ve saygıdeğer bir kişi olarak tanımlamış ve manevi kişiliğini derin bir saygıyla anmışlardır. Bu, Yunus Emre'nin sadece Türk ulusu için değil, aynı zamanda insanlık için de evrensel bir değere sahip olduğunu gösterir(Öztelli, 1997: 11).Yunus Emre, halkın içinden gelen birisi olarak, sadece Türk Milleti'nin değil; tüm insanlığın düşünce, duygu ve his dünyasını birleştiren bir filozof olmuştur.

Yunus Emre yaşadığı dönemde Anadolu Beylikleri arasında süregelen çatışmaların ortasında sevgi ve hoşgörü mesajını ön plana çıkarmıştır. Toplumdaki kin tutma ve gönül kırma eğilimlerini sevgiyle ve hoşgörüyle değiştirerek insanlara birlik ve kardeşlik bilincini aşlamıştır. Yunus, insanlara bir olmayı, kardeş olmayı ve insanlık değerlerini öğreterek toplumsal bir dayanışma ve kardeşlik atmosferi yaratmıştır. Onun öğretileri, Anadolu'da ve daha geniş bir düzeyde 'Sevgi Mimarı' olarak bilinmesine neden olmuş, bu da Anadolu Kardeşliği bilincinin temellerini atmıştır.

Yunus Emre hayatın anlamını, ortaya koyarken direkt mesajlar vermez, daha ziyade okuyucuya soru sorarak, ulaşılması istenene varmak için sezgisel bir içsel yolculuk yapmak gerekliliğini (Demirci,

1997: 65) belirtir. Bu yolculuk, tasavvuftaki seyr-i sülûk⁵ yolculuğuna benzetilmektedir.

Levh ü kalemde yazılan tertîb-i tevhîdokuram

‘İlm-i ledün seyr ü sülûkgüftâr iden gelsünberü M.T. (287-3) ⁶

Yunus Emre, insanlığın maddi ve manevi varoluşunu sorgularken, özellikle insanların duyarlılığına odaklanır. O, insanlara dünyanın derin anlamlarını aktarmaya çalışsa da, bu mesajların genellikle basitçe geçirildiğini ifade eder. Yunus Emre'ye göre, insanlar yaşamlarının değerini kavramalı, dünyanın içerdiği manevi zenginlikleri anlamalı ve onlara daha fazla önem vermeli. İç dünyasına odaklanarak hayatın anlamını ve değerini keşfetmenin

⁵Seyr-i sülûk, tasavvuf geleneğindeki manevi bir serüveni temsil eder. Sufiler, nefislerini terbiye ederek ve kalplerini Allah'a yönlendirerek, manevi rehberlikle ilerleyerek içsel arınma ve ruhsal gelişim sürecini tamamlamayı hedeflerler. Bu yolculuk, insanın Allah'a yaklaşma sürecini, içsel huzuru bulmayı ve ruhsal dengeyi kurmayı amaçlar. Felsefe ile seyr-i sülûk arasındaki ilişki, insanın içsel gelişimini ve ruhsal sağlığını destekleyen yaklaşımları ortak bir noktada buluşturur. Her ikisi de bireyin zihinsel, duygusal ve ruhsal boyutlarını ele alarak kendi iç dünyasını keşfetmesine ve geliştirmesine yardımcı olur. Felsefe, mantıksal düşünce ve sorgulama yoluyla insanın zihinsel sağlığını güçlendirirken, seyr-i sülûk daha çok manevi bir yolculuğu temsil eder ve insanın ruhsal sağlığını geliştirmeyi hedefler. Bu bakış açısıyla, insan hem düşünsel hem de manevi açıdan içsel denge, anlam ve huzur arayışında uyum sağlar. Felsefe ve seyr-i sülûk, insanın ruhsal yolculuğunda birbirini tamamlayan ve destekleyen unsurlar olarak görülür, böylece insanın içsel keşif ve gelişimine katkıda bulunurlar.

⁶ Çalışmamızda, örnek vermek ve açıklık getirmek amacıyla beyitler kullanılmaktadır. Mustafa Tatçı tarafından hazırlanan Yûnus Emre Divânı I Tenkitli Metin, MEB Yayınları, İstanbul 2005, 2. Baskısı esas alınmıştır (Tatçı, 2005). Örnek olarak metinlerin öncesi ya da sonrasında sunulan mısra ve beyitlerin yanındaki sayılar bölümlere ait manzume ve beyit numaralarıdır. Alıntılar, Ör. ilk kullanımda M.T. (25/2) şeklinde gösterilmiştir. Sonrasında sadece parentez içinde yazılmışlardır. Ör. (27/4), bu şekilde gösterilen alıntılar bu esere aittir.

önemini vurgular. Onun bakış açısında, hayatın manevi derinliklerine, içsel değerlere ve ruhsal tatmine odaklanmak önemlidir. Bu perspektiften bakıldığında, insan ilişkileri, kişisel büyüme, sevgi, huzur ve anlam gibi unsurlar hayatın merkezine yerleştirilir.

Yunus Emre'nin şiirlerindeki yaşam pratiği, somut deneyimlerden beslenir ve insanın içsel yolculuğunu ile manevi keşiflerini ifade eder. O, doğrudan kalpten gelen duygularla ve içgüdülerle yazarken, soyut mantık ve düşünce süreçlerinden ziyade sezgiye ve içsel rehberliğe güvenir. Bu yaklaşım, insanın iç dünyasına derinlemesine dalmayı ve manevi gerçekleri doğrudan tecrübe etmeyi teşvik eder.

Yunus Emre'nin şiirlerinde "Vahdet-i Vücut" felsefesine verdiği önem, hayatın derinliklerine dair felsefi bir bakış açısını yansıtır. Şair, ilahi aşk, varlık-yokluk, hayat ve ölüm gibi kavramları bu düşünceyle açıklarken, ölümü içli, duygusal ve derin bir şekilde ele alır. Bu yaklaşım, dünya edebiyatında nadir rastlanan, ölüm kavramını sadece fiziksel bir son olarak değil, aynı zamanda ruhsal bir dönüşüm ve yeniden birleşme olarak gören şairlerden biri yapar. Türkçenin bir edebiyat ve kültür dili olarak önemi, Yunus Emre gibi büyük şairlerin eserleriyle daha da belirginleşir. Onun şiirleri, Türkçenin sadece bir iletişim aracı olmanın ötesinde, derin felsefi ve duygusal içeriğe sahip bir dil olduğunu gösterir. Türkçe, Yunus Emre'nin şiirlerindeki felsefi ve manevi derinlikleri ifade etme gücünü taşıırken, aynı zamanda Türk kültürünün ve düşüncesinin zenginliğini de yansıtır. Bu pencereden ele alındığında, Yunus Emre'nin eserleri, Türkçenin edebiyat ve kültür dili olarak önemini ve gücünü vurgular(Timurtaş, 1976: 416).Tatçı'ya

göre Vahdet-i vücûdalgısı, Yunus Emre tarafından da kabul görmüştür” (Tatçı, 2008: 278)Yunus Emre'nin Vahdet-i Vücut anlayışıyla donanmış olması, O'nun Allah'tan başka herhangi bir varlık, bir beden veya bir gerçeklik tanımamasıyla belirginleşir. Ona göre, çoğunluk içinde birlik ve birlik içinde çoğunluk prensibi geçerlidir. Yunus'a göre, var olan her şey sadece Allah'ın farklı yansımalarıdır. Divanında da sıklıkla Vahdet-i Vücut felsefesi ve tevhid düşüncesi ön planda gelmektedir.

Tevhîd imiş cümle ‘âlem tevhîdibilendür Âdem

Bu tevhîdi inkâr iden öz cânınadüşmânımış (125-6)

Yunus Emre'ye göre, her insan tevhid inancını kavramalıdır. Gerçek ve kalıcı olan yalnızca Hakikat'tir. İnsan, tüm evrenin tek bir mutlak varlığın ışığı olduğunu idrak etmeli, kendi özünden geçerek, Hak ile arasındaki engelleri kaldırmalıdır. Böylece, Tanrısal özüne aitlik bilincine ulaşabilir ve Hak'la bütünleşebilir (Aydoğan, 2022: 39-40).

İstemegilHak'ı ırak gönüldedür Hakk'a turak

Sen senligün elden bırak tenden içerücâdadur (54-2).

Yunus Emre'nin şiirlerinde, Vahdet-i Vücut öğretisinin ontolojik, epistemolojik ve etik unsurları belirgin bir şekilde yer alır. Bu unsurlar, Yunus'un derin düşünce yapısına ve onunla bütünleşen felsefi bakış açısına işaret eder. Şiirlerindeki ontolojik unsurlar, Allah'ın varlığı ve birliği ile tüm varlıkların Allah'ın yansımaları olduğu ve insanın Allah ile birlikte olduğu fikrini vurgular.

Epistemolojik unsurlar ise, Allah'ı anlamak ve tanımak için sadece akıl değil, aynı zamanda kalp bilgisinin de önemli olduğunu belirtir. Yunus, bilgiye ulaşmanın sadece zihinsel çabalarla değil, kalp ve gönülle de elde edilebileceğine inanır ve bu konuda vurgu yapar. Bu süreçte, Yunus'un şiirlerinde ahlaki değerler ve etik unsurlar da öne çıkar. Sevgi, hoşgörü, adalet ve tevazu gibi ahlaki prensipler, insanın ruhsal gelişiminde önemli bir rol oynar ve Yunus'un eserlerinde sık sık işlenir. Yunus Emre, 13. yüzyılda Arapça'nın etkisi altında olan Türk felsefesine kendi dilini ve düşünce yapısını aktarmıştır. Bu tutum, Yunus'un sadece bir şair değil, aynı zamanda bir filozof olduğuna işaret eder ve toplumun bu felsefi dil ile bütünleşmesini sağlar (Filiz, 2021: 72).

"Herhangi bir tarikata bağlı görmek, onun enginliğini azaltmak, daraltmak demektir" (Timurtaş, 1986: 28). Yunus, tarikatların somut yapıları ve dışsal kalıplarıyla ilgilenmez. Onun odak noktası, sevgiyi içsel ve manevi bir boyutta ele almaktır. Kalıplara ve dışsal görüntülere takılı kalmaz; bu da onun bir tarikata bağlı olmadığını gösterir. Timurtaş'a göre, hak yoluna adanmış bir kişi, geleneksel kurallardan ve törenlerden uzaktır.

Sensüz yola girürisemçârem yok adım atmaga

Gevdemdekuvvetüm sensin başum götürüp gitmeğe (1-1)

Gönlüm canum 'aklumbilümsenün ile karârider

Pervâzururlar dem-be-dem uçuban dosta gitmeğe (1-2)

Yunus Emre'nin şiirlerinde ölüm, insan hayatının kaçınılmaz bir gerçeği olarak öne çıkar ve bu konu sık sık işlenir. Ölüm, Yunus'un

eserlerinde bir son ya da korku dolu bir süreç olmaktan ziyade bir ayrılık ve buluşma olarak ele alınır. Ona göre, ölüm insanın dünya hayatından ayırır ve sonsuz hayata geçtiği bir geçiş kapısı oluşturur.

ÇüncânagdıHazret'eyarak it âhirete

Tanla turan tâ'ateTanr'evine ir gider (35-6)

Yunus Emre, ölümünden sonra insan ruhunun Allah'a ulaşmasını anlatır. İnsan ruhu Allah'a yürüdüğünde, dünya hayatını arkada bırakır ve kalıcı olan daimi mekanına gitmek için yola çıkar.

Teferrüceyleyüvardumsabâhın sinleri gördüm

Karışmış kara topraga şu nâzük tenleri gördüm (207-1)⁷

Yunus Emre, şiirlerinde ölüm sonrası insan bedeninin nasıl değiştiğini ve yok olduğunu açıkça dile getirir. Dini veya metafizik düşüncelerle ahlaki fikirleri birbirinden ayırmaz; ölümü, insanları aldaticı dünyevi varlıkları yok eden bir süreç olarak tasvir eder. İnsanlar günlük yaşamlarında maddi varlıklara ve dünyevi değerlere sıkı sıkıya bağlanırken, Tanrı'yı ve insanı yücelten evrensel değerleri ikinci plana atarlar ve bu nedenle ölüm konusunu kaçınılmaz olarak göz ardı ederler. Ancak ölüm, geride kalanlara, dünyevi değerlerin aslında geçici ve boş olduğunu hatırlatır ve bu düşünce insanı kendi iç dünyasına yönlendirerek derin bir özeleştirme yapmasını sağlar (Kaplan, 1973: 14). Ölüme hazırlıklı olmak, günlük hayat rutini ile özdeşleştirilebilir. İnsan, nasıl ki, günlük hayatta rutinleri yerine getirmek için, birplan dahilinde, güne başlar, işine giderse ve bunu

⁷ Bkz. age. 270-2, 368-1, 368-2, 368-3 ve 368-4.

sıra ile yaparsa, anlık olarak kararvermesine nazaran daha hayatla uyumlu olacaktır.

Yunus'un eleştirisi gönlü unutan akladır. Yunus Emre'nin felsefi bakışı; insana, bu sahiplenmeyi kazandırmak üzerinedir. Yunus'ta sadece olumlu taraftan değil; ama olumsuz tarafın da sunduklarına bakmak, burada nedenleri aramak ve bunda da, kendince, bir hikmet bulmak esastır. Kalıcı olan da böylelikle gelecektir. Yunus Emre'nin felsefi görüşünde aklın doğru yönde ve dengeli bir şekilde kullanılması önemlidir. Antik Yunan felsefesindeki "nous" ve "logos" kavramları Yunus'un yaklaşımında da yer bulur; ancak Yunus'un bakış açısında bu kavramlar birbirinden farklı anlamlar taşır. Onun nazarında, akıl ve kalp arasındaki dengeyi korumak ve aklın doğru bir şekilde kullanılmasını sağlamak esastır. "Nous" daha çok içsel bir anlayışı, gönül ile uyumlu bir bilgeliği temsil ederken, "logos" ise mantıksal düşünme ve akıl yürütme süreçlerini ifade eder. Yunus Emre'nin felsefi sağaltım anlayışında, akıl gönülle uyum içinde çalışmalı ve insanın içsel denge ve huzurunu sağlamalıdır(Dönmez, 2022: 11).

Yunus Emre'nin felsefe ile olan bağı incelendiğinde, onun şiirlerinin insanlara manevi bir rehberlik sunan önemli bir kaynak olduğu açıkça görülür. Yunus, eserlerinde insanların içsel yolculuklarına, arayışlarına ve manevi gelişimlerine ışık tutar. Şiirleri, okuyucuların zihinlerini ve kalplerini arındırmaya, içsel huzuru bulmaya ve manevi açıdan güçlenmeye yönelik bir iyileşme sağlar.

Yunus Emre'nin felsefi düşünceleri, toplumsal dayanışma, ahlaki prensipler ve manevi arayışlarla sıkı sıkıya bağlantılıdır ve bu

sebeple değişik coğrafyalardaki insanlar tarafından kabul görmüştür. Şiirlerinde, Anadolu'nun çeşitli kültürlerinin etkileşimi ve bir arada yaşama arzusuyla uyum içinde geliştiğini gözlemliyoruz. Yunus, İslam inancı ve medeniyet değerlerini Hoca Ahmed Yesevi'nin yorumuyla Türk-İslam medeniyetini dönüştürücü bir şekilde birleştirmiştir. Akıl ile duygu arasındaki denge, "akl-ı selim" kavramıyla vurgulanır. Duygusal farkındalığın ve içsel rehberliğin mevcudiyetiyle, maddi ve manevi dünyaların uyum içinde olduğu bir medeniyet ortaya çıkar. Yunus Emre, böylesi bir medeniyetin oluşumunda ve içinde kritik bir rol oynamıştır (Bayraktar, 2021: 50).

Yunus Emre, insanın ahlaki değerleri üzerine odaklanan bir felsefeyi benimser. Ona göre, gerçek bir yaşam sadece doğru düşünce ve doğru eylemle mümkündür. İnsanın ahlaki değerleri, onun hareketlerine yansımali ve bu davranışlar topluma örnek olmalıdır. Ancak Yunus'un ahlak anlayışı yalnızca felsefi değil, aynı zamanda tasavvufi bir perspektiften de şekillenir. Onun yaşam tarzı, tasavvuf geleneğinden beslenir ve sadelik ve süsten uzak bir yaşamı benimser. Bu bakış açısına göre Yunus, sadece kendi iyiliği için değil, aynı zamanda toplum için de doğru bir yaşam sürmeyi ve ahlaki değerleri yaymayı önemser (Köprülü, 1984: 361). İnsanın ahlâken yeterliliğini amaçlayan bu tasavvuf anlayışı, Yunus Emre'nin şiirlerinde karşılık bulmuştur. Bu da Anadolu'da sürececek bir tasavvufi geleneğide ortaya koymuştur.

Yunus Emre'nin ahlak anlayışını kuşatan çerçeve, büyük ölçüde tasavvufi bir perspektife, tasavvufi ahlak⁸ anlayışına dayanır. Ancak, bu perspektif geleneksel tasavvuf çerçevesinden ayrılır ve daha kolaylaştırıcı ve sevgi odaklı bir yaklaşım çerçevesinde şekillenir. Yunus, tasavvufi ahlakı zorlama yerine kolaylaştırma ve sevgiyle yayma fikrine dayalı olarak sunar. Yunus'un şiirlerinde, baskıcı olmaktan ziyade insan iradesine ve sevgiye dayalı bir tasavvuf anlayışı ortaya konur. Bu yaklaşım, İslami kurallara bağlı kalmakla birlikte daha esnek ve bağımsız bir ruhla ele alınır. Ayrıca, Yunus'un Hz. Peygamber'e olan saygısı ve bağlılığı da önemlidir. Yunus, Peygamber'in güzel ahlakı tamamlamak için gönderildiği düşüncesini benimser ve Peygamber'in örnek alçakgönüllülüğünü, şefkatini ve yardımseverliğini kendi yaşamına yansıtır. Bu şekilde, Yunus'un ahlaki düşüncesi, İslam'ın temel değerlerine uygun ve dengeli bir şekilde tasavvufi bir çerçevede şekillenir(Çubukçu, 1971: 8-10).

Yüz bin yigirmi dört bin cânlarcânım içinde

Gizlü Muhammed cânıdahıçerü bizden (233/1)⁹

---

⁸Yunus Emre, felsefi bir düşünür olarak sıklıkla tanımlansa da, aynı zamanda tasavvuf geleneğinin önemli bir temsilcisidir. Ancak, Yunus Emre'nin hangi tarikata ait olduğu konusunda kesin bir bilgi bulunmamakta olup, bu konuda çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bkz. <https://islamansiklopedisi.org.tr/yunus-emre> .

Kendisinin Divandan alınan beyitten onun geçmişi ve bağlılığı konusunda fikir edinmek mümkündür.

Yûnus'a Tapdug u Saltug u Barak'dandurnasîb

Çün gönülden cûş kıldı ben niçepinhân alam (201/41)

⁹Bkz. Age. 233/2, 233/3, 233/4 ve 233/5

Yunus Emre'nin gerçeği kavrama ve varlığı içselleştirme sürecine "sırra erme" denilebilir. Bu süreç, örneğin "erginlenme", "kemale erme", "tekâmül", "insan-ı kâmil olma" ve "bireyleşme" gibi farklı terimlerle de ifade edilebilir. "Sırra erme" bilgide ve yetkinlikle donanma, derin anlayışa sahip olma anlamlarını içerir. "Sır", hakikatin özüdür ve bu süreçte amaç, Tanrı'ya ve Allah'a ulaşmak, onun varlığını kabul etmek ve Onunla iletişim kurmaktır. Bu "sır" aynı zamanda Türklerin İslamiyet'i benimseme sürecicini hızlandıran bir etkidir; çünkü bu sır, yaratıcının birliği ve dünya düzeni tarafından oluşturulmuştur (Çelepi, 2017: 113).

Yûnus hodpin hânıdı sûretde gşürüp geldüm (191/15)

Yunus Emre, kendi düşünsel perspektifini tanıtmak için "Hodpinhân" terimini kullanarak bize rehberlik etmektedir. Bu ifade, "gizli ve saklı" anlamlarını taşır ve Yunus Emre'nin manevi derinliklerindeki gizli dünyasını ifade eder. Yunus, tasavvufi arayışıyla içsel bir dönüşüm geçirmiş ve giderek daha derin bir anlayışa sahip olmuştur. Bu değişimden sonra, manevi yolculuğuna devam etmeyi ve insanlara kendisini ve düşüncelerini aktarmayı amaçlamaktadır.

1.1 Yunus Emre'de Tasavvuf Geleneği ve Felsefe

Yunus Emre, döneminin Tekke edebiyatının temel ilkelerine bağlıdır. Bu bakış açısında, inancın temeli Tanrı birliği üzerine kurulmuştur. Hz. Muhammed (s.a.s.) peygamberlerin sonuncusu ve en mükemmel insandır. Ahlak, hukuk, felsefe ve edebiyat bu

kaynaklardan beslenir. Kişi, emir ve yasaklara uyduğu ve dini görevlerini yerine getirdiği ölçüde Allah'a hoşnut olunan bir kul olabilir ve bu şekilde dünya hayatında saygın bir insan olabilir. Sünnet ehlinin varlığı "yaratıcı" ve "yaratılan" olarak ikiye ayırırken, tasavvuf ehli varlığı bir bütün olarak ele alır. İnsanın idrak edebildiği evrenin tamamı, Tanrı'nın isimlerinin ¹⁰ortaya çıkmış halidir(Filiz, 1995: 13).

Yunus Emre'nin şiirlerinde kullandığı dil, tasavvuf felsefesini bize aktarmaktadır. Şiirlerinde tasavvuf felsefesinin öğretileri içinde "varlık birliği", "tevhid", "sevgi", "ahlak", "hakikat", "şeriat ve tarikat" gibi kavramlar yer almaktadır.Yunus Emre, insanın içindeki kutsal ışığı ve sonsuz sevgiyi keşfetmesi gerektiğini öğretmektedir. O, insanın öncelikle kendi iç dünyasını tanıması ve Allah'ın yansımaları olduğunu fark etmesi gerektiğine inanır. Bu da insanın kendini aşması ve ilahi sevgiye yönelmesiyle gerçekleşir. Şiirlerinde, döneminin zorluklarına ve karmaşık durumlarına odaklanarak, insanın kendi içine olan yolculuğunu anlatır. Yunus, insanın huzura ve mutluluğa varabilmesi için sabır, teslimiyet ve güven gibi erdemlere vurgu yapar. Bu, dünyevi bağlardan sıyrılarak, nefsin arzularından uzaklaşmayı ve Allah'ın emirlerine tam bir itaatle bağlanmayı içerir. Yunus'un öğretileri, insanın içsel çatışmalarını çözmesine ve ruhsal olarak iyileşmesine yardımcı olmayı amaçlar. Onun amacı, insanları bir araya getirerek anlaşmazlıkları çözme, çatışmaları sona erdirmeye ve kötülükleri sevgiyle temizleme çabasıdır. Bu şekilde insanlar, ruhsal sağlık ve iç huzur bulabilirler. Gelüntaşukidelüm işi kolay tutulum

---

¹⁰Bkz. İlahi İsim Metafiziği

Sevelüm sevilelüm dünyâ kimseye kalmaz (103-5)
 Adumuz miskindür bizüm düşmânumuz kındür bizüm
 Biz kimseye kîntutmazuz kamu âlem birdür bize (333-2)

Yunus Emre, iletişimde zaman ve mekanın kıymetini önemser. Ona göre, insanın söyleyeceği sözün zamanını ve yerini bilmek hayati derecede önemlidir. Anlamsız ve yersiz konuşmalardan kaçınılmalıdır. Doğru zaman ve yerde söylenen sözler ise son derece etkili ve güçlü olabilir. Yunus'a göre, yerinde ve zamanında yapılan konuşmalar, insanın yaşamına derinlik katar. Bu tür sözler, insanın varoluşsal amacını ve değerlerini anlamasına yardımcı olur. İnsanın hayatında bir amacı olduğuna inanılır ve bu amacı keşfetmek, kişinin değerlerini ve yaşamın anlamını anlamlandırmasına yardımcı olur. Bu bakış açısına göre, insanın içsel yolculuğu ve ruhsal keşfi, iletişimde doğru zamanı ve yeri bilmekle başlar. İletişimde anlayış, duyarlılık ve saygı, insanın hayatına anlam katan değerleri keşfetmesine yardımcı olur (Frankl, 1992:51).

Kişi bile söz demini dimeye sözün kemini
 Bu cihân Cehennem'ini sekiz uçmag ide bir söz (102-5)
 Taş gönülde ne biter dilinde agu düter
 Niçe yumşak söylese sözi savaşa benzer (66-2)

Yunus Emre'nin ifadelerinde, sevginin insanın iç dünyasını güzelleştirdiği ve kötülükleri arındırdığı vurgusu ön plandadır. Ona göre, sevgiden yoksun bir birey veya sevgisiz bir ortam, kurak bir arazi gibidir; içinde hiçbir güzellik barındırmaz. İnsan, içsel olarak

gelişmediği ve sevgiyi yaşamadığı müddetçe, sözleriyle de başkalarını yaralayabilir. Comte de Buffon'un "Üslup insanın ta kendisidir" sözüyle paralellik kurulabilir. Bireyin üslubu, karakterini ve iç dünyasını yansıtır. Aynı şekilde, Mevlana'nın "Testinin içinde ne varsa dışına da o sızar" ve Aşık Paşa'nın "Her kap içindekini sızdırır" sözleri de Yunus Emre'nin düşüncelerini karşılamaktadır. İnsanın iç dünyası, dışarıya yansıyan sözleri ve davranışlarıyla kendini ifade eder(Dayanç, 2021: 78).

İnsanın, özü Tanrı'dan gelmekte olup; tekrar Tanrı'ya dönecektir. İnsan, dininin temel şartlarını yerine getirdikten ve ilimlere dair bilgilerini öğrendikten sonra irfan denen gönül bilgisini kazanır, aydınlanır ve her aşamada biraz daha da olgunlaşarak, kalıcı olana, Tanrı'ya doğru ilerler (Günay, 2023: 1)

Senünle birligüm senden ırılmaz

Hayât senünle dürsensüz dirilmez (107-1)¹¹

Yunus Emre'nin felsefesi, insanın içindeki ilahi potansiyeli keşfetme ve Allah ile manevi birliği kurma üzerine odaklanır. Ona göre, Allah'ın yaratmış olduğu her şeyde, O'nun izlerini ve tecellilerini görmek mümkündür; ancak yaratılışın en yüce örneği ve amacı insanıdır. İnsan, Tanrı'nın bir yansımasıdır ve gerçek varoluşu, ilahi varlığın bir tecellisi olarak dünyada yaşamaktadır. Yunus Emre'ye göre, insanın kendi iç dünyasını keşfetmesi ve ilahi özüne ulaşması, manevi yükselişi için temel bir adımdır. İnsanın varlığı, Tanrı'nın özenle yaratmasıyla gerçekleşmiştir ve bu nedenle insan, Tanrı'ya

¹¹ Bkz. age. 107-2, 107-3 ve 107-4

karşı bir şükür ve minnet duygusu içinde olmalıdır. Sevgi, Tanrı ile insan arasındaki en güçlü bağıdır ve Yunus Emre'nin yolunu bu sevgi ve aşkla örülmüştür. Bu felsefe, insanın içsel yolculuğunu ve ruhsal dönüşümünü vurgular. İnsanın kendi varlığını ve ilahi potansiyelini keşfetmesi, onun Tanrı ile olan bağı güçlendirir ve manevi olarak yükselmesini sağlar. Bu anlayışa göre, insanın amacı, ilahi gerçeği tanımak ve bu gerçekle birlikte uyum içinde yaşamaktır.

Yunus, insanlar arasında din, dil, ırk ve kültür farklılıklarının olabileceğine; böyle olsa da insanların ortak bir sevgili etrafında birleşebileceklerine inanır. Önemli olan bu farklılıkları hoşgörüyle karşılamaktır. İnsanlar hoşgörü ahlakını benimsedikçe, yaşam amaçlarına daha da yaklaşacaklarına inanır. Ortak gaye, Allah'ın yarattığı insanları bir bütün olarak kabul etmek ve onlara yardımcı olmaktır.

Bir hastaya vardunısa bir içim su virdünise

Yarın anda karşı gele Hak şarâbın içmiş gibi (388-5)

Yunus Emre, Tasavvuf felsefesi çerçevesinde düşünerek, din felsefesinin öğretileriyle dünya, öteki dünya, Tanrı, evrenin yaratılışı, tanrı-insan ilişkileri gibi konuları eserlerinde yansıtmıştır. Gözlem yeteneği ve bu gözlemleri eserlerine aktarma becerisi, hoşgürüsü, insan sevgisi ve insana verdiği değer, Yunus'un farklı felsefi bakış açılarıyla ilişkilendirilmesine olanak tanımıştır. Örneğin; insanı insanla barıştırması, kendiyle barışık olması, insanı insandan ayırmaması nedeniyle, bazı düşünürler Yunus'ta hümanizma felsefesini bulmuşlardır. Yunus Emre, bir şair olarak yaşadığı

dönemin Anadolu halkının gerçeklerini ve duygularını yansıtarak, bağlı olduğu felsefi ilkeleri ustalıkla işlemiştir. Kendisi de halkın içinden gelen birisi olarak, tasavvufun dışında bir değerlendirme yapmak uygun olmaz (Fuat, 1976: 29).

Yunus Emre'nin belirgin özelliği, ilahi aşka olan bağlılığıdır. O, hayatını aşk ilkesiyle yönlendiren bir kişidir. Kalbinde yaşadığı derin sevgi, onun yaşamını şekillendirir. Yunus, Kur'an-ı Kerim'e, Sünnete ve sevgisine bağlıdır. Geçici ve kalıcı özelliklerle birlikte insanın doğasına ait nitelikleri taşır. Kalıcı özellikler insanı yüceltirken, geçici olanlar Allah ile insan arasındaki perde gibidir. Yunus'a göre, Allah'a ulaşmanın yolu; insanın tüm olumsuzluklardan arınması, nefsinin kontrol ederek öz benliğini yok etmesi ve ilahi aşka kendini adanmış olmasıdır; aksi halde nefis, insanın tüm dünyasını ele geçirecektir.

Bu nefsile dünya fânî pes dünyâyâ gelen kanı

Aldaduniy dünyâ beni işleründen bîzâr oldum (222-10)

Yunus Emre, dine tek başına inanmanın yeterli olmadığını, ilim yapmak ve okumak ile bunun anlamlı hale geleceğini bilir. Ama, insan bu bilginin ve nereye ulaştığının farkına varmalıdır. İlim, Allah'ı bilmek ve tanımak ve rızasını elde edebilmek ve ihlas dolu bir yaşam sürdürebilmek için bir araçtır. Yunus Emre için de tahsil etmek önemlidir; ancak tek başına tahsil yeterli kalmaz. İnsan ilim tahsil ederken, insan 'kendini bilmek mertebesi'ne yükselmelidir. Yoksa öğrendiği bilgiyi pratiğe dökemeyen boş bilgi ile donanmış bir insan olacaktır.

Bir elif tahsîl iden münezzehdür 'âlemden

End işeiklîminden için durup gezerem (171-4)¹²

Dört kitâbun ma'nîsin okıdum tahsîl kıldım

‘İşka gelicek gördüm bir ulu heceyimiş (124-9)¹³

Yunus'un yaklaşımında, bilgiye ulaşma ve bu bilgiyi yaşama süreci felsefî bir kabullenme olarak görülür. Bu kabullenme, sadece inanma ve ibadet etmeyle sınırlı değildir; aynı zamanda dinin pratik hayata dönüştürülmesi ve ahlaki ilkelerin uygulanmasıyla da ilgilidir. Yunus'un şiirlerinde, dini öğretilerin pratiğe dökülmesi ve ahlaki erdemlerin vurgulanması önemlidir. Bu, ayet ve hadislerin yorumlanmasıyla ortaya çıkar ve dürüstlük, sabır, iyi ilişkiler kurma, kalp kırmama, cömertlik, yardımseverlik gibi olumlu davranışların hem kendi yaşamında yer etmesini hem de diğer insanlara aktarılmasını içerir.

İy dostını düşmândutan gaybet yalan söz söyleme

Bunda gammâzlık eyleyen anda yiri tar olısar (63-2)

¹²Yunus Emre'nin bu beytindeki yaklaşım, mantık temelli bir düşünceye dayanmaktadır. Okuyan ve öğrenen insan, hayatta başarı ve sonuç elde etme yolunda adım atmıştır. Bu nedenle endişelenmeye gerek yoktur. Bu ifade, tasavvufî bir yolculuğa hazırlanma ve bu yolculuğa çıkmaya işaret etmektedir. Mantık temelli düşünce, özellikle Antik Yunan filozofları arasında önemli bir yer tutar. Bu düşünce tarzı, mantıksal bir temele dayanır ve mantık ile akıl yürütme üzerine kuruludur. Logos kavramı, evrendeki her şeyin mantıksal ve akılcı bir düzen içinde olduğunu ifade eder.

¹³Nous, Eski Yunan düşüncesinde bir terim olarak zihni veya akli anlatır. İnsanın düşünsel ve mantıksal yönlerini yansıtır ve evrensel bir anlayışa ulaşma yeteneğini ifade eder. Platon, nousun yaratıcı bir güç olduğunu ve varoluşun temelinde bulunduğunu savunur. Yunus Emre ise bu beytinde, nousu "sınırları aşan bir varlık alanında kavranan anlam dünyası" olarak tasvir eder, gönüle bir ilham kaynağı olarak temellendirir ve en temel, yaratıcıdan türeyen ve her şeyin kaynağı olan bir bilgiyi iletmektedir.

İyi bir dostu kötülemek veya yalan söylemek gibi aldatıcı davranışlar aslında kişiye zarar verecektir. Bu tür davranışlarda bulunan kişi sonunda kendisinin de aynı duruma düşecektir. Bu nedenle, doğru ve dürüst davranışlar sergilemek önemlidir.

1.2. Yunus Emre'nin Felsefesinde Ana Unsurlar

Yunus Emre'ye göre, insan, tüm yaratılmışlar arasında en kıymetli ve yüce varlıktır, yani en üstün varlıktır. Yunus Emre, hayata ve her şeye değer verirken, insana da özel bir yer ayırır ve insanı Allah'ın yarattığı en kıymetli varlık olarak en önde tutar. Bu değer ve benzersizlik, tüm evrenin insanı kıskanması ve onu takdir etmesiyle sonuçlanır.

İnsân sıfatı kendü Hak insandadır Hak togrı bak

Bu insânun sıfatına cümle 'âlem hayrânımış (125-4)

Yunus, beden kökeni değil, bedendeki canın kaynağını sorgular ve cevabı, yaratanın gücünden türeyen can ve kudretin insanda yansımaları olduğunu belirtir. Ona göre, "insan" özel bir varlık olarak yaratıcıya ait gücün bir ifadesidir.

Bilenlere sormak gerek bu tendeki cânneyimiş

Cânhod Hak'un kudreti dürtamardagı kan neyimiş (120-1)

Yunus Emre anlayışlı kişiliğiyle insan hakları bilincine sahiptir. Şiirlerinde insanların eşit olduğunu ve herkesin saygı görmesi gerektiğini vurgularken ve insanların kendi iradeleriyle, özgürce düşünebilme, inanabilme ve kendini ifade edebilme haklarını savunur.

Bu da onu, “yaratılanı severiz, yaratandan ötürü” felsefesinin en önemli göstergesidir. O, insan hakları öğretisinde ve insan hakları mücadelesinde önemli bir rol modelidir. O'nun,

Yitmiş iki millete birliğile bakmayan
Şer'ile evliyâsa hakâkatde ‘âsîdür (29-4)

beyti, insanların eşit ve bir tutulması gerekliliğine ilişkin felsefesini şiire döker. Onun nazarında,

Yetmiş iki milletin hem ma'suku oldurur
Âşıkıma'sükundan ayırmaklık fâl değil (163-3)

Yunus Emre'nin beyitlerinde, insanların, ortak bir yaratıcıya sahip oldukları, farklı kültür ve inançlara sahip olsalar da, arasında insanlık onuru ve insan hakları temelinde eşitlik ilkesi olduğu açıkça belirtilmektedir. Yunus'a göre; “Bir kapu kullarına şaşşı bakmak yol degül” dir (163-1), Allah, tüm insanları yaratmıştır. İnsanların konuştukları dili farklıdır, aralarında söz olarak anlaşamayabilirler ama sevgi dili ile iletişim dilidir.

Yitmiş iki dil seçdi aramuza söz düşdi
Ol bakışı biz bakduk yirmedik ‘âm u hâsı (382-4)

Tüm insanlar, fark olmaksızın eşittir ve ortaktır. İnsanları farklılıklarından dolayı ayırmak hoş değildir.

Bir çeşmeden akan su acı tatlu olmaya
Ebeddür bana yirmek bir lüleden sızaram (171-6)

İnanç yolculuğu sadece bir bedeni süreç olmayıp; içsel bir yolculuktur.

Ak sakallupîr koca bilmez ki hâli nice

Emek yimesin hacca bir gönül yıkarısa (299-3)

Yunus Emre, insanları kendini bilmeye çağırır. Kişinin kendiyle ilgili derin bir anlayışa sahip olması, salt bir bilim konusu değil, bilim genelindeki temel bir kavramdır. Kendini tanıyan ve anlayan kişi, sadece mantık kurallarını değil, aynı zamanda ahlaki ilkeleri, yani doğru ile yanlış tanır ve özbenliğini keşfeder. Bu süreç, bireyin kendini gerçekleştirmesine ve içsel dengeyi bulmasına yardımcı olur.

‘İlm okımak bilmeklik kend özini bilmekdür

Pes kendözün bilmezsen bir hayvândan betersin (248-5)

Yunus, bir meselenin teorik tarafını irdelemekten daha çok gündelik ve pratik davranışları ele alan yaşanabilir bir “aşk felsefesi”, yaşantısal bir ahlak modeli ortaya koymuştur. İdeal insanı ve uzun vadede ise ideal toplumu hedefler. Çünkü ideal toplum, ideal insanların yetişmesiyle mümkündür. Yunus’un yaşadığı dönemde bu hedef, bugün de olduğu gibi, anlamlıdır (Özçelik, 2010: 75). Onun fikirleri, o gün de ve bugün de evrenseldir.

Ten fânîdür cân ölmez çüngitdigirü gelmez

Ölürise ten ölür cânlar ölesi degül (158-2)

Yunus Emre’nin felsefesi, insan, insana duyulan saygı, insanların eşit olması ve eşit muameleyi hak etmesi ve görünenin ardında yatan asıl gerçek ve insanın kendini bilmesi üzerine

temellenir. Sevmek insan içindir, insana hastır ve sevilmenin de bir değeri vardır. Yunus Emre'ye göre, farklılıklar insanlar için kazanımdır. Yunus Emre'nin yorumları, insan sevgisinin yayılmasına öncülük etmiş, toplumsal dayanışmanın önemine vurgu yapmış, insanların temelde aynı millete ait olduğunu belirterek, yetmişiki millet kavramının ayrımcı olmadığını, zenginlik ve çeşitlilik sunduğunu insanlara kabul ettirmiştir. Ona göre, insanlık için farklılık yerine birleştirici bir yapı olan mozaik bir yapıdır. Sosyal tabakalaşma, toplumun paylaştığı ortak sosyal değerler, hedefler ve aynı coğrafyada var olan ortak tarihsel süreçler gibi unsurlar, toplumsal birliği anlatmaktadır.

"Yunus, felsefesini kurarken gösteriş noktasından değil, gerçeği ve varlığın aslını araştırma noktasından hareket etmiştir" (Kabaklı, 1983: 90). Yunus Emre'nin düşüncesi, yüzeysel gösterişe veya dış görünüşe dayanmaz; asıl hedefi yaşamın hakikatlerini anlamak ve varoluşun özünü keşfetmektir. Onun felsefesi, sadece dışarıya karşı bir imaj yaratmak veya başkalarını etkilemek değil, gerçeği araştırmak ve keşfetmek amacını taşır. Dolayısıyla, Yunus Emre'nin düşüncesi, insanların iç dünyalarına ve manevi yaşamlarına odaklanır ve hiçbir din, mezhep, sınıf veya ırk ayrımı yapmaksızın tüm insanları kucaklar.

2. Yunus Emre Felsefesi Hakkında Yapılmış Olan Tezlerin Sistematik Derlemesi

2.1. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın evrenini Türkiye'deki tezlerin arşivlendiği Yüksek Öğretim Kurumu Tez Arşivi'ne ulaştırılmış ve Yunus Emre Felsefesi

Konusunda ve Hakkında yapılmış tezler oluşturmaktadır. Yüksek Öğretim Kurumu Tez Arşivi kayıtları üzerinden “Yunus Emre” anahtar kelimesi kullanılarak, başlık ve konu gibi teze ait bilgiler taranmıştır. 03.05.2024 tarihinde yapılan tarama sonucunda,

30 yüksek lisans, 6 doktora tezi olmak üzere toplam 36 teze ulaşılmıştır.

Amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örneklemeye dayalı bir değerlendirme yapılmış olup araştırmanın evreni tamamıyla ulaşılabilir olduğu için belirtilen 36 tez ilgili çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır. Bu noktada araştırmanın örnekleme dâhilindeki tezler yıl bazında incelenmiş ve kayıtlı olan ilk tezin 1990 yılına ve son tezin de 2023 yılında yayımlanmış olduğu tespit edilmiştir. Toplanan verilerin niteliği, niceliksel değerlendirme kriterlerine dönüştürülerek sunulmuştur. Elde edilen sonuçlar, belirlenen araştırma hedeflerine göre sınıflandırılmış, açıklanmış ve yorumlanmıştır, bu da çalışmanın ana sorularına cevap vermek için kullanılmıştır. Bulguların analizi tanımlayıcı istatistikler ve tablolar aracılığıyla sunulmuştur. Verilerin içerik analizi ile işlenmesi, bulunan örüntülerin ortaya konması ve yorumlanması amacıyla yapılmıştır. Sonuçlar, araştırma hedefleri doğrultusunda sınıflandırılmış, açıklanmış ve yorumlanmıştır.

2.2. Araştırmanın Bulguları

Bu başlık altında araştırmanın temel ve tamamlayıcı sorunsallarına yanıtlamaya yönelik analiz sonuçları yorumlanmıştır.

Tablo 1: Yunus Emre Felsefesi Hakkında Yapılmış Olan Tezlerin Yıl Bazında Dağılımları

Yıllar	Tez Sayısı
1990	2
1992	2
1997	1
2008	1
2009	3
2010	1
2011	1
2013	1
2016	2
2018	4
2019	7
2021	3
2022	6
2023	2
Toplam	36

Tablo 1 incelendiğinde Yunus Emre Felsefesi Hakkında toplamda 36 tez olduğunu görmekteyiz. Yunus Emre Felsefesi konusu Türkiye’de tez literatürüne 1990 yılında girmiştir. YÖK tez arşivinden alınan bilgilere göre ilk doktora tezi 1990 yılında yazılmıştır.

Tablo 2: Yunus Emre Felsefesi Hakkında Yapılmış Olan Tezlerin Üniversite Bazında Dağılımları

Üniversite	Tez Sayısı
Akdeniz Üniversitesi	3
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	1
Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi	1
Ankara Üniversitesi	1
Celal Bayar Üniversitesi	1
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	1
Çukurova Üniversitesi	1
Dicle Üniversitesi	1
Dokuz Eylül Üniversitesi	1
Ege Üniversitesi	1
Erciyes Üniversitesi	1
Fırat Üniversitesi	1
Gazi Üniversitesi	1
Giresun Üniversitesi	1
Harran Üniversitesi	1
Iğdır Üniversitesi	1
İbn Haldun Üniversitesi	1
İnönü Üniversitesi	1
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi	1
Kırıkkale Üniversitesi	1
Maltepe Üniversitesi	1
Muş Alparslan Üniversitesi	1

Necmettin Erbakan Üniversitesi	2
Ondokuz Mayıs Üniversitesi	2
Selçuk Üniversitesi	4
Trabzon Üniversitesi	1
Uludağ Üniversitesi	2
Üsküdar Üniversitesi	1
Toplam	36

Tablo 2’de Yunus Emre Felsefesi hakkında yapılmış olantezlerin üniversitelere göre dağılımlarına yer verilmiştir. Tablo incelendiğinde, tablo’da geçen üniversitelerden 1’er adet tez yazıldığını ancak; en fazla tezlerin sırasıyla,4 tez Selçuk Üniversitesi ve 3 tez Akdeniz Üniversitesinde yazılmış olduğunu görüyoruz.

Tablo 3: Yunus Emre Felsefesi Hakkında Yapılmış Olan Tezlerin Enstitü Bazında Dağılımları

Enstitü	Tez Sayısı
Eğitim Bilimleri Enstitüsü	2
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	4
Medeniyetler İttifakı Enstitüsü	1
Mevlana Araştırmaları Enstitüsü	1
Sosyal Bilimler Enstitüsü	28
Toplam	36

Yunus Emre Felsefesi Hakkında yapılmış olan tezlerin enstitülere bağlı dağılımları Tablo 3’de verilmiştir. En fazla sayıda tez Sosyal Bilimler Enstitüsünde yapılmıştır.

Tablo 4: Engizisyon Mahkemeleri Hakkında Yapılmış Olan Tezlerin Anabilim Dalı Bazında Dağılımları

Anabilim Dalı	Tez Sayısı
Batı Dilleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı	1
Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı	1
Felsefe Ana Bilim Dalı	4
Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı	9
Halk Bilimi Ana Bilim Dalı	1
İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi Ana Bilim Dalı	1
Medeniyet Araştırmaları Ana Bilim Dalı	1
Mevlâna ve Mevlevîlik Araştırmaları Ana Bilim Dalı	1
Psikoloji Bölümü / Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı	1
Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı	4
Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı	4
Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Ana Bilim Dalı	2
Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı	1
Türk Edebiyatı Bölümü / Türk-İslam Sanatı Ana Bilim Dalı	1
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı	2
Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı	1
Toplam	36

Tablo 4’te Yunus Emre Felsefesi Hakkında yapılmış olan tezler anabilim dallarına göre incelenmiştir. Tablo 4 verilerine göre, tabloda olan toplam 17 anabilim dalından, her anabilim dalından en az birer adet tez yazıldığı, bazı ana bilim dallarından 2’şer tez yazıldığı, Felsefe Ana Bilim Dalı, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, ana bilim dallarından 4’er tez yazıldığı, en çok tezin de 9 tez ile Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı’nda yazıldığı görülmektedir.

Tablo 5: Yunus Emre Felsefesi Hakkında Yapılmış Olan Tezlerin Özgün Dilleri Bazında Dağılımları

Dil	Tez Sayısı
Türkçe	34
İngilizce	2
Toplam	36

Tablo5’te görüldüğü üzere, çalışma kapsamındaki tezlerin 34 tanesi Türkçe ve 2 tanesi İngilizce olarak yazılmıştır.

Tablo 6: Yunus Emre Felsefesi Hakkında Yapılmış Olan Tezlerin Danışman Unvanları Bazında Dağılımları

Danışman Unvanı	Tez Sayısı
Prof. Dr.	18
Doç. Dr.	8
Yrd. Doç. Dr.	5
Doktor Öğretim Üyesi	5
Toplam	36

Tablo 6’da Yunus Emre Felsefesi Hakkında yapılmış olantezlerin danışman unvanları verilmiştir. En fazla tez danışmanlığını profesör doktor (18kişi) unvanına sahip öğretim üyeleri yaparken onları doçent doktor öğretim (8), yardımcı doçent doktor (5) ve doktor öğretim üyesi (5) takip ettiği görülmektedir.

Tablo 7: Yunus Emre Felsefesi Hakkında Yapılmış Olan TezlerinYöntem Bakımından Dağılımları

Yöntem	Tez Sayısı
Nitel	36
Nicel	-
Toplam	36

Yunus Emre Felsefesi Hakkında yapılmış olan tezlerinyöntemsel açıdan dağılım bulguları Tablo 7’de verilmiştir. Yapılanaraştırma sonuçlarına göre, araştırma kapsamındaki tezlerintamamında nitel araştırma yöntemi (36 Adet) kullanılmıştır.

Tablo 8: Yunus Emre Felsefesi Hakkında Yapılmış Olan Tezlerin TürBakımından Dağılımları

Türü	Tez Sayısı
Doktora	6
Yüksek Lisans	30
Toplam	36

Tablo 8 incelendiğinde, Yunus Emre Felsefesi Hakkındayazılan tezlerin çoğunluğunun yüksek lisans (30 adet) olduğugörölmektedir. 6 adet de doktora tezi yazılmıştır.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Yunus Emre Felsefesi Hakkında Yükseköğretim Kurumu Tez Arşivi'nde yer alan 36-otuzaltı- tez üzerinden, bu çalışma yürütölmüştür. Araştırma 8 farklıkriterde değerlendirme yapılarak; yıl, üniversite, enstitü, anabilim dalı, özgün dil, danışmanın unvanı, yöntem ölçütleri ve tez türü temel alınarak doküman analizine ve sistematik derlemeye dayalı, betimsel amaçlı nitel bir araştırma özelliğindedir. Yükseköğretim Kurumu Tez Arşivi esas alındığında, Türkiye'de Yunus Emre Felsefesi Hakkında tez çalışmaları 1990 yılında başlamış olup ilk doktora tezi 1990 yılında, ilk yüksek lisans tezi de 1992 yılında yazılmıştır. Konuyla ilgili en fazla tez sırasıyla, 2019 ve 2022 yıllarında yazılmıştır. Üniversite bazında incelendiğinde toplam 28 farklı üniversitede tez yazıldığını görüyoruz. Tezler toplamda, beş farklı enstitüde yazılmıştır. Çok fazla sayıda üniversite ve anabilim dalında Yunus Emre Felsefesi konusunun çalışılmış olması konunun multi-displiner bir nitelik taşıdığını da göstermektedir.

Tezlerin profesör ünvanlı en fazla olmak üzere (18), doçent, yardımcı doçent ve doktor öğretim üyesi ünvanlı öğretim üyeleri tarafından yönetildiği tespit edilmiştir. Çalışmalarda nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Sayısal olarak yüksek lisans tezleri (30 tez), doktora tezlerinden fazladır. Sonuç olarak söz konusu çalışmada

Yunus Emre Felsefesi Hakkında yapılmış tezlere ilişkin bir sistematik derleme yapılarak, ilgili alanın genel bir analizi yapılmaya çalışılmıştır. Çalışma, alanda, bir başlangıç niteliğinde olup, daha sonraki çalışmalara alt yapı oluşturacak niteliktedir.

KAYNAKÇA

- Ardoğan, R. (2021). *Kelam İlminde Metodoloji*. Kahramanmaraş: KLM Yayınları.
- Aydoğan, H. A. (2022). Yunus Emre'nin Şiirlerinde Vahdet-i Vücûd İncancı Bağlamında Evren, Yeryüzü ve İnsan İlişkisi. *Yıldın Türklük Bilgisi Dergisi*, VIII(1), 35-52.
- Başkal, Z. (2008). *Yunus Emre*. İzmir: Sütun Yayınları.
- Bayraktar, L. (2021). Yûnus Emre Düşüncesinde Medeniyet Değerleri. *DTCF Dergisi*, 48-56.
- Çelepi, M. S. (2017). Türk Mistisizm Geleneğinde Yunus Emre'nin Sırta Ermesi. *Sosyal ve Beşeri, Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 17(38), 111-134.
- Çubukçu, İ. A. (1971). Yûnus Emre ve Din Felsefesi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1-15.
- Dayanç, M. (2021). Yunus Emre Ne der Veya Bu Gözümde Bakan Nedir? K. S.-E. Nedim Ünal içinde, *Vefatının 700. Sene-yi Devriyesinde Uluslararası Yunus Emre ve Dünya Dili Türkçe (Yu-Dil) Bilgi Şöleni* (s. 71-87). Eskişehir: ŞenYıldız Yayıncılık Hediyelik Eşya ve Tekstil San ve Tic.Ltd.Şti.
- Demirci, M. (1997). *Yunus Emre'de İlahi Aşk ve İnsan Sevgisi*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Dönmez, S. (2022). Nous ile Logos Birliği Esasında Tasavvuf Felsefesi ve Mevlana. *Felsefe Dünyası*, 5-22.
- Ergün, M. (1997). *YunusEmre'de Tasavvuf ve Eğitim*. Ankara: Ocak Yayınları.
- Filiz, Ş. (1995). Yunus Emre Ve Tasavvuf Felsefesi. *Diyanet İlmi Dergi*, 31, 53-70.
- Filiz, Ş. (2021). Türk Hümanizminin Öğretmeni Yunus Emre. *Yunusca*(2), 29-45.
- Filiz, Ş. (2021). Yunusca Felsefe. *Yunusca*(2), 71-74.

- Fuat, M. (1976). *Yunus Emre-Yaşamı, Sanatçı Kişiliği, Yapıtları*. Ankara: De Yayınevi.
- Günay, U. (2023, 3 25). *Türk Kültürü Açısından Yunus Emre*. Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi: <https://turkoloji.cu.edu.tr/GENEL/gunay.pdf> adresinden alındı
- İnam, A. (2022). Yûnus Emre: Gönülden Dile. Ö. Göze içinde, *Yunus'durur Benim Adım, Yûnus: Gizi İle Diyen* (s. 16-19). Ankara: Yunus Emre Enstitüsü.
- Kabaklı, A. (1983). *Yunus Emre*. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Kaplan, M. (1973). Yunus Emre'ye Göre Zaman- Hayat ve Var Oluşun Manası. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*(XX), 11-26.
- Köprülü, M. F. (1984). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Özçelik, M. (2010). *Bizim Yunus*. Ankara: Sistem Ofset.
- Özçelik, M. (2013). *Yunus Emre*. Eskişehir: Eskişehir Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı.
- Öztelli, C. (1997). *Yunus Emre-Yaşamı ve Bütün Şiirleri*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Öztürk, Y. N. (1979). *Kur'an-ı Kerim ve Sünnete Göre Tasavvuf*. İstanbul: Fatih Yayınları.
- Tatçı, M. (2005). *Yûnus Emre Divânı I Tenkitli Metin*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Tatçı, M. (2008). *Yunus Emre Külliyyâtı I: Yunus Emre Dîvânı-İnceleme*. Ankara: H Yayınları.
- Timurtaş, F. K. (1976). *Türkiye Edebiyatı" Türk Dünyası El Kitabı. 12. Asırdan 19. Asrın Ortasına Kadar*. Ankara: Ankara.
- Timurtaş, F. K. (1986). *Yunus Emre Divanı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Veli, H. B.-1. (1990). *Makalat*. (H. Ö. Esad Coşan, Çev.) Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

BÖLÜM 3

TÜRKİYE'DE PAZARLAMA HALKLA İLİŞKİLERİ

ALANINDA YAPILMIŞ OLAN TEZLERİN

SİSTEMATİK DERLEMESİ

Öğr. Gör. Mehmet Ali BİRDANE

Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO,

Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü,

Medya ve İletişim Programı,

Antalya, Türkiye

malibirdane@akdeniz.edu.tr

Orcid No: 0000-0003-3354-5202

DOI: <https://dx.doi.org/10.5281/zenodo.12190622>

1.1 Halkla İlişkiler Kavramı

Çağımızın getirdiği gelişme ve ekonomik, hukuki ve sosyal yapıda sürekli değişimler nedeniyle rekabet ortamına ayak uydurmak ve bu ortamda sürekliliğini kan kaybetmeden sürdürmek için halkla ilişkiler faaliyetleri yürütülmektedir. Çağımızın getirdiği gelişim ve ekonomik, hukuki ve sosyal yapıda sürekli değişimler olması nedeniyle işletmeler rekabet ortamına ayak uydurmak ve bu ortamda sürekliliğini kan kaybetmeden sürdürmek için halkla ilişkiler faaliyetlerine önem vermeye başlamıştır. Tüketicinin pasif konumdan aktif konuma geçmesi halkla ilişkileri işletme yapılarına dahil etmiştir. Modern yönetim anlayışının gelişmesiyle birlikte yönetimde ilişki biçimleri tanımlanmış ve iletişim sürecindeki kopukluk halkla ilişkiler yardımıyla çözülmüştür. Tüketicinin pasif konumdan aktif konuma geçmesi halkla ilişkileri işletme yapılarına dahil etmiştir. Modern bir yönetim anlayışının gelişmesiyle birlikte yönetim ilişkilerinin biçimleri tanımlanmış ve halkla ilişkiler ile birlikte iletişim sürecindeki kopukluk giderilmiştir (Aydın, 2012).

Halkla ilişkiler kavramı ilk defa 19. yüzyılın başında yılında Thomas Jefferson tarafından Amerikan Kongresine gönderilen bir bildiri de kullanılmış olsa da, ilk sistematik halkla ilişkiler çabası, 1641 yılında Harvard Üniversitesi'nin kurulması için başlatılan bağış toplama kampanyası buna örnek olarak gösterilebilir (Seçim vd., 2000. Akt: Dinçer, 2009)

Halkla İlişkiler en temel tanım olarak; Kurum ile hedef kitle arasındaki iletişimi yönetmeye dayanır. Kurum ve halk arasında bir bağ oluşturmak önemlidir. İyi niyete dayalı halkla ilişkiler çalışmaları,

planlı ve sürekli bir çaba içinde kurumun iyiliğine hizmet eder. Kavram olarak ele alındığında halkla ilişkiler; halk ve ilişki kavramlarının bir birleşimidir. Burada toplum, kurumun iletişim kurduğu kitleyi ifade eder. Alandaki çalışmalara bakıldığında halk için hedef kitle, paydaş, kamu vb. kelimeler yer almaktadır. İlişki ise karşılıklılık ilkesine dayanmaktadır; Belirli bir amaç için yapılmış, geçici veya kalıcı, tekrar edilebilen bir bağ türüdür. Bu bağlanmada pek çok duygu, düşünce, inanç ve davranış bulunmaktadır (Çetintaş, 2019). “Halkla İlişkiler kurum ile hedef kitleleri arasında karşılıklı anlayış, kabul gören, işbirliği ve iletişimin sağlanıp, sürdürülmesine yardım eden, sorunların ve konuların yönetimiyle ilgili, yönetimi kamuoyu konusunda sürekli bilgilendirerek ona karşı duyarlı olmasına yardımcı olan, kamu yararına hizmet etme sorumluluğunu tanımlayıp, vurgulayan; eğilimlerin önceden saptanmasına yardımcı olmak için bir erken uyarı sistemi görevi yaparak, yönetimin değişikliğe ayak uydurmasına yardım eden, araştırma yöntemleri ile sağlıklı ve etik ilkelere uygun iletişim tekniklerinden birincil araçlar olarak yararlanan özgün bir yönetim fonksiyonudur” (Elden ve Kocabaş, 2003).Halkla ilişkilerin temel fonksiyonlarını Şekil 1.1’deki sıralamak mümkündür(Bıçakçı, 2003. Akt: Zengin, 2010):

Şekil 1.1. Halkla İlişkilerin Temel Fonksiyonları

Halkla ilişkilerin birçok fonksiyonun olduğu bilinmektedir. İşletmeler de bu fonksiyonları birtakım amaçlar dahilinde kullanmaktadır. İşletmelerin halkla ilişkileri kullanma amaçları şu şekilde sayılabilir (Tosun, 2000. Akt: Zengin, 2010):

- “Rekabet ortamında şirketleri konumlandırma
- Yeni ürünleri çağın koşullarına uygun tekniklerle tanıtmaya,
- Marka imajı oluşturma,
- Yeni pazarlar kazanma,
- Reklamın erişim eksikliğini tamamlama,
- Rakiplere karşı üstünlük kazanma,
- Kamuoyu önderlerini etkileme.”

2. Pazarlama Kavramı ve Teknolojisinin Gelişimi

Değişim devingen bir kavramdır ve bir süreç meselesidir. Toplumsal değişim ve dönüşüm günümüzde üçüncü dalga ile gelen bilgi toplumu olarak yaşanmaktadır. Sosyal, ekonomik, bilimsel, politik düşünce ve yaşam tarzını etkileyen bilgi toplumu, yalnızca üretim biçimini değiştirdiği için hayatın her alanını değişime yol açtığından dolayı devrim olarak adlandırılmaktadır. Bilgi toplumu, toplumsal yapının ağ toplumuna dönüşmesine katkı sağlayan bilgi teknolojilerinin kullanımından doğan bir olgudur. Bu olgu, tüm paydaşlarını kapsayan ağlar oluşturan işletmeler şeklinde ekonomik hayata yansımıştır. Sonuç olarak işletmeler, veri hızlarından ve bilgi teknolojisi miktarından yararlanarak verimliliklerini, pazar paylarını, pazar değerlerini ve karlılıklarını artırma fırsatına sahiptir (Castells ve Himanen 2002).

Teknolojinin yarattığı ortam ve internetin hayatın her alanına dahil olması nedeniyle ticaret sisteminde yer alan kurumlar hedef kitlelerine ulaşmak için bu yeni sistemin olanaklarını kullanmaya başlamışlardır. Dijital devrimde temel faktör olan internet, kurumlara ve kullanıcılara ya da tüketicilere çok büyük faydalar getirmiştir. Anında tüketici yanıtlarından düşük maliyetli promosyon faaliyetlerine, çok hızlı güncellenebilmesinden tüketici istek ve ihtiyaçları doğrultusunda stratejiler belirlemeye kadar birçok avantajı vardır. Özellikle son 10 yılda online işletme sayısındaki hızlı artış, online alışverişe yönelik olumlu beklentileri hızla artırmıştır. Bu nedenle, oluşturma uygulama aşamasının her aşamasında müşterinin gereksinimlerine uygun bir pazarlama stratejisi oluşturmak ve denetim

ve kontrol mekanizmasının bir parçası olarak ölçülebilir veriler elde etmek için pazarlama süreçlerine yeni teknolojiler entegre edilmektedir. Pazarlama stratejisi, geleneksel pazarlama anlayışının çok ötesine geçen farklılıklara ve değişikliklere yol açmıştır. Geleneksel pazarlama yaklaşımı, üretici ve tüketici arasında tek yönlü bir iletişim akışına sahipken, internetin sunduğu yeni teknolojiler ve fırsatlara dayalı olarak iki yönlü bir iletişim süreci ortaya çıkmıştır (Bulunmaz, 2016; Vijayarathy, 2004. Akt: Turan, 2008).

2.1 Pazarlamanın Elemanları

4P pazarlama, pazarlama karmasının unsurları olarak tanımlanmaktadır. Pazarlama karması, şirketlerin hedef pazarlarda pazarlama hedeflerine ulaşmak için kullandıkları pazarlama araçlarıdır. 1940 yılında Neil H. Borden tarafından ortaya atılan Pazarlama Karmasının bir pazarlama modeli olarak kavramsallaştırılması 1960'lı yıllarda E. Jeremy McCarthy tarafından yapılmıştır. Profesör McCarthy, modern pazarlama stratejilerinin 4P, yani ürün (product), fiyat (price), tutundurma (promotion) ve dağıtım (place) üzerine inşa edilmesi gerektiğini söylemiştir (İlgaz Sümer ve Eser, 2006; Güleryüz, 2019).

Şekil 1.2. Pazarlamanın 4P'si

Pazarlama Karması olarak adlandırılan 4P kavramları şu şekilde açıklanabilir(Karaaslan, 2019; Ilgaz Sümer ve Eser, 2006; Kotler, 1997; Zengin Demirbilek, 2021; Bulunmaz, 2016):

Ürün:4P'nin en önemli unsuru sayılmaktadır. Hedeflenen tüketici grubuna sunulan ürünleri daha iyi duruma getirmek için gösterilen emekle ilgili kavramdır.Ürünler, müşterinin istek ve ihtiyaçlarına göre uyarlanır. Yeni ürünlerin geliştirilmesinde tedarikçiler ve distribütörlerle işbirliği yapılmaktadır.

Fiyat: Fiyat, ürünün maliyeti düşüldükten sonra elde ettiğiniz pazarlama kazancıdır. Müşterinin bakış açısından bu, potansiyel müşterinin seçilen ürün için ödediği fiyattır.Firmalar, müşterileriyle olan ilişkilerine göre ve müşterileri tarafından iletilen özellik ve

hizmetler paketine göre fiyatları belirler.Fiyat, sunulan ürünün çeşitliliğine cevap vermelidir; aksi takdirde müşteriler rakiplerin ürünlerini tercih eder.Fiyat benzer ürünleri ayırt etmenin temel belirleyicisi rolündedir ve ölçülmesi kolaydır.

Dağıtım:Ürün veya hizmeti tüketiciye/müşteriye istediği zaman, istediği şekilde ve kolayca ulaştırma çabasıdır.İlişkisel pazarlama araçlarının rolünü azalmaktadır. Şirkete göre müşterilere; sipariş, ödeme, bakım vb. seçenekler sunulmaktadır. Dağıtım kanalı, pazarlama karışımındaki temalardan biri ve tüketici odaklı sistemin ana unsurlarından biridir. Tanıma göre ürünün hızlı ve uygun bir şekilde tüketiciye ulaştırılması önemlidir. Satış öncesinde, sırasında ve sonrasında dağıtım kanalları önemlidir. Bu durumda ürün satın almak isteyen tüketicilerin malzemelere hızlı ve eksiksiz bir şekilde ulaşabilmesi gerekir ve devam eden süreçte karşılaşılabilecek herhangi bir sorun da hızlı bir şekilde hedefe ulaşabilir

Tutundurma: Bir ürünün uygun fiyatıyla, o ürünün satma işlevi için uygun bir yerde; satış geliştirme, reklam ve halkla ilişkiler gibi birbirine bağlı ve tamamlayıcı yöntemlerle yürütülme olayıdır. Tutundurma unsurunda müşterilerle kuvvetli ilişkiler kurulmaktadır. Dış bağlantılar vasıtasıyla büyük müşteriler ve şirketler arasında ilişkiler kurulur.Satıcıların ürünlerini hedef pazarlara sunma ve hedef kitle ile iletişim kurma faaliyetlerini kapsamaktadır. Bu hususta reklam, satış geliştirme, kişisel satış, halkla ilişkiler vb. tutundurma faaliyetleri arasında sayılabilir.

Tablo 1. Pazarlama Karması Elemanları (4P) (İlgaz Sümer ve Eser, 2006)

	İşletmeler Tarafından İrdelenmesi Gereken Konular	
Ürün	Üretilmekte olan ürünler ile müşterilerin istek ve ihtiyaçları karşılanabilmekte midir?	Fonksiyonellik, kalite, görünüm, ambalajlama, marka, hizmet, garanti.
Fiyat	Müşterilerimiz satın alma isteği içinde buldukları mal ve hizmetlere ne kadarlık ödeme yapmayı düşünmektedirler?	Liste fiyatı, indirimler, kredi şartları.
Dağıtım	Ürünlerimiz doğru yerde, doğru zamanda ve doğru miktarlarda müşterilerimize sunulmaktadır?	Yer, lojistik, kanal üyeleri.
Tutundurma	Hedef kitle işletme ve işletmenin ürünleri hakkında ne kadar bilgi sahibidir?	Reklam, halkla ilişkiler, doğrudan pazarlama, satış geliştirme, kişisel satış.

Pazarlama karması elemanları yani 4P, pazarlamanın gelişmesiyle birlikte çeşitli eleştiriler almıştır. Pazarlamanın odak olarak tüketici/müşteriyi baz alması ile pazarlama elemanlarının da müşteriye göre düzenlenilmesi fikri ön plana çıkmıştır. 4Ptüketicibağlamında incelendiğinde 4C olarak müşteriye sağlanan değer, müşteri maliyeti, iletişim ve kolaylık olarak değişmiştir. Gelişim pazarlama karması elemanlarında da yaşanmış 4P

kavramlarına eklemeler (4P, 5P ve 7P) yapılmıştır. Günümüzde dijital ve sosyal medya büyük bir çoğunluğun kullandığı ve pazarlamanın odak noktasında bulunan tüketici ile etkileşimi artıracak biçimde geliştirilmesi gerektiği tartışılmaktadır. Müşterilerle sürekli iletişimin ele alındığı dijital ve sosyal medya pazarlamasında, tüketicinin pazarlama sürecine katılımını tanımlayan pazarlama karması unsurları; ortak yaratım, döviz kuru, sohbet ve topluluğu harekete geçirme olarak belirtilmektedir (Kotler, vd., 2017).

Tablo 1.2. Pazarlama Karması Elemanlarının Gelişimi (Göral, 2019)

Pazarlamanın 4p'si	Tüketicilerin 4c'si	Dijital ve Sosyal Medyanın 4c'si
Ürün <i>Product</i>	Müşteriye Sağlanan Değer <i>Customer Solution</i>	Ortak Yatırım <i>Co-Creation</i>
Fiyat <i>Price</i>	Müşteri Maliyeti <i>CustomerCost</i>	Döviz Kuru <i>Currency</i>
Tutundurma <i>Promotion</i>	İletişim <i>Communication</i>	Sohbet <i>Conversation</i>
Dağıtım <i>Place</i>	Kolaylık <i>Convenience</i>	Topluluğu Harekete Geçirme <i>CommunalActivation</i>

3. Halkla İlişkiler Açısından Pazarlama Kavramı

Kotler'e(2001) göre pazarlama, "Bireylerin ve grupların ihtiyaç duydukları, arzuladıkları ve bir değeri bulunan ürünü/hizmeti yarattıkları, sundukları ve diğerleriyle serbestçe mübadele ettikleri toplumsal bir işlemdir". Cohen ise pazarlamayı şu şekilde açıklar "Pazarlama kişisel ve örgütsel amaçlara ulaşmayı sağlayacak mübadeleleri gerçekleştirmek üzere fikirlerin, malların ve hizmetlerin geliştirilmesi, fiyatlandırılması, tutundurulması ve dağıtılmasına ilişkin planlama ve uygulama sürecidir" (Cohen, 1988).Pazarlama, kişisel ve kurumsal hedefleri karşılayan bir değişim yaratmak için fikirlerin, malların ve hizmetlerin konseptini, fiyatlandırılmasını, tutundurulmasını ve dağıtımını planlama ve uygulama süreci (Mucuk, 2017); işletmeye faydalı olmak için müşteri ve ilişkilerini yöneterek değer yaratan, bu değeri duyurup ve sunan bir organizasyon fonksiyonudur (Boone ve Kurtz, 1995; Nakıboğlu, 2008. Akt: Aytan, 2014).

Pazarlama amaçlı halkla ilişkiler, satış ve müşteri memnuniyetini destekleyen halkla ilişkiler uygulamaları ile pazarlama unsurlarını desteklemek ve pazarlama hedeflerine ulaşmak için ürün ve marka geliştirme olarak tanımlanabilir. Halihazırda içinde yer aldığımız iletişim alanındaki gelişmeler ve gelişmelerin sebep olduğu değişimler, pazarlama başta olmak üzere iletişim ve medya alanındaki yöntemleri yeniden tanımlamıştır. Bu nedenle pazarlama yöntemleri de bölümlere ayrılmış ve pazarlama yöneticileri halkla ilişkiler araştırmalarını daha yoğun bir şekilde kullanmaya başlamışlardır.

Çünkü teknoloji, iletişim, tüketici özellikleri ve yaşam tarzlarında hızlı değişimler meydana gelmiştir. Ayrıca reklam harcamalarındaki artışlar, tanıtım ve çeşitlilik harcamalarındaki artışlar iletişim etkinliklerini etkilemiştir. Nitekim halkla ilişkiler ve pazarlama arasında var olan ilişkilerde artış meydana gelmiştir (Dinçer, 2009).

2. Pazarlama Halkla İlişkileri Alanında Yapılmış Olan Tezlere Yönelik Araştırma

2.1. Araştırmanın Bulguları

Tablo 1: Pazarlama Halkla İlişkileri Konusunda Yapılmış Olan Tezlerin Yıl Bazında Dağılımları

Yıllar	Tez
2012	1
2019	2
2021	1
TOPLAM	4

Tablo 1 incelendiğinde Pazarlama Halkla İlişkileri konusunda en fazla tezin 2019 yılında yapıldığı görülmektedir. Pazarlama Halkla İlişkileri konusu Türkiye’de tez literatürüne 2012 yılında girmiştir. YÖK tez arşivinden alınan bilgilere göre ilk doktora tezi 1999 yılında yazılmıştır.

Tablo 2: Pazarlama Halkla İlişkileri Konusunda Yapılmış Olan Tezlerin Üniversite Bazında Dağılımları

Üniversite	Tez Sayısı
Marmara Üniversitesi	2
Fırat Üniversitesi	1
Atatürk Üniversitesi	1
Toplam	4

Tablo 2’de Pazarlama Halkla İlişkileri konusunda yapılmış olan tezlerin üniversitelere göre dağılımlarına yer verilmiştir. Tablo incelendiğinde en fazla tezin Marmara Üniversitesi (2 adet)’nde yapıldığı görülmektedir.

Tablo 3: Pazarlama Halkla İlişkileri Konusunda Yapılmış Olan Tezlerin Enstitü Bazında Dağılımları

Enstitü	Tez Sayısı
Sosyal Bilimler	4
Toplam	4

Pazarlama Halkla İlişkileri konusunda yapılmış olan tezlerin enstitülere bağlı dağılımları Tablo 3’de verilmiştir. En fazla tez Sosyal Bilimler Enstitüsünce (4 adet) yapılmıştır.

Tablo 4: Pazarlama Halkla İlişkileri Konusunda Yapılmış Olan Tezlerin Anabilim Dalı Bazında Dağılımları

Anabilim Dalı	Tez Sayısı	Anabilim Dalı	Tez Sayısı
Halkla İlişkiler ve Tanıtım	2	Temel İletişim Bilimleri	1
İletişim Bilimleri	1		
Toplam			4

Tablo 4’te Pazarlama Halkla İlişkileri konusunda yapılmış olan tezler anabilim dalına göre incelenmiştir. Tablo 4 verilerine göre en çok tezin Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalında (2 Adet) yazıldığı görülmektedir.

Tablo 5: Pazarlama Halkla İlişkileri Konusunda Yapılmış Olan Tezlerin Özgün Dilleri Bazında Dağılımları

Dil	Tez Sayısı
Türkçe	4
İngilizce	0
Toplam	4

Çalışma kapsamındaki tezlerin çoğunluğunun Türkçe (4 adet) olarak yazılmış olduğu Tablo 5’de görülmektedir.

Tablo 6: Pazarlama Halkla İlişkileri Konusunda Yapılmış Olan Tezlerin Danışman Unvanları Bazında Dağılımları

Danışman Ünvanı	Tez Sayısı
Prof. Dr.	3
Dr. Öğr. Üyesi	1
Toplam	54

Tablo 6’da Pazarlama Halkla İlişkileri konusunda yapılmış olan tezlerin danışman unvanları verilmiştir. En fazla tez danışmanlığını Prof. Dr. (3 Adet) unvanına sahip öğretim üyeleri yaparken, Dr. Öğr. Üyesi (1 adet) unvanına sahip öğretim elemanının takip ettiği görülmektedir.

Tablo 7: Pazarlama Halkla İlişkileri Konusunda Yapılmış Olan Tezlerin Yöntem Bakımından Dağılımları

Yöntem	Tez Sayısı
Nitel	-
Nicel	4
Toplam	4

Pazarlama Halkla İlişkileri konusunda yapılmış olan tezlerin yöntemsel açıdan dağılım bulguları Tablo 7’de verilmiştir. Yapılan araştırma sonuçlarına göre, araştırma kapsamındaki tezlerin tamamında nicel araştırma yöntemi (4 Adet) kullanılmıştır.

Tablo 8: Pazarlama Halkla İlişkileri Konusunda Yapılmış Olan Tezlerin Tür Bakımından Dağılımları

Türü	Tez Sayısı
Yüksek Lisans	3
Doktora	1
Toplam	4

Tablo 8 incelendiğinde, Pazarlama Halkla İlişkileri alanında yazılan tezlerin çoğunluğunun yüksek lisans (3 adet) olduğu görülmektedir. 1 adet de doktora tezi yazılmıştır.

KAYNAKÇA

- Akyol Akın, M. (2021). Dijital çağda dönüşen pazarlama iletişimi: gözetim kapitalizmine yönelik uygulamalar. İçinde *Dijital Pazarlama İletişimi*. Kriter Yayınevi. İstanbul. s. 261-281.
- Aydın, F. (2012). *Halkla İlişkiler Perspektifinden Kurum İmajının Tüketici Davranışına Etkisi IKEA Örneği*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Canpolat, N. (2012). “Halkla ilişkiler ve reklam ajanslarının hizmet alanları: web sitelerine yönelik bir inceleme”. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(2), 95-106.
- Ceran, Y. & Karaçor, S. (2013). “Pazarlama iletişimi aracı olarak reklâm: reklâm maliyetleri ve muhasebeleştirilmesi”. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6 (1),
- Çabuk, S. ve Yağcı, M. İ. (2018). *Pazarlamaya çağdaş yaklaşım*. Akademisyen Kitabevi.
- Çetintaş, H. B. (2019). *Her yönüyle iletişim ve halkla ilişkiler*. İstanbul: Hiperlink
- Dinçer, C. (2009). “Pazarlamada halkla ilişkilerinin önemi ve rolü: kobiler üzerine bir araştırma”. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 1(1), 38-46.
- Göral, S. (2019). *Bütünleşik Pazarlama İletişimi Faaliyetlerinde Geleneksel Ünlü Ve Sosyal Medya Fenomeni Kullanımının Tüketici Davranışına Etkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Manisa.
- İnci, E. S. (2021). *Halkla İlişkiler Perspektifinden Üniversitelerin Yeni Medya Kullanımının İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

- İplikçi, H. G. (2015). “Reklamlarda tüketiciyi ikna etmek için kullanılan stratejiler ve reklam örnekleri”. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 7 (1), 65-77.
- Koç, E. (2015). *Tüketici Davranışı ve Pazarlama Stratejileri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Koçarlan, H. ve Kılınç, H. (2019). “Dijital pazarlamada tüketici algısı, internette alışveriş üzerine bir araştırma”. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (17), 1263-1273.
- Nardarlı, S. (2009). “Gerilla pazarlaması ve uygulamadaki bazı örnekleri”. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 16 (2), 107-119.
- Sümer, N. (2000). Yapısal eşitlik modelleri: Temel kavramlar ve örnek uygulamalar. *Türk psikoloji yazıları*, 3(6), 49-74.
- Şencan, H. (2005). *Sosyal ve davranışsal ölçümlerde güvenilirlik ve geçerlilik*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Şenkal, Y. (2016). “Bütünleşik pazarlama iletişim sürecinde halkla ilişkiler ve reklam”. *İletişim Çalışmaları Dergisi*, 2(2), 39-53.
- Zeren, D. ve Kaya, N. (2020). “Dijital pazarlama: Ulusal yazının bibliyometrik analizi”. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), 35-52.
- Zümrüt, S. (2016). *Sosyal Medya Reklamlarının Tüketici Davranışına Etkisi – Instagram Kullanıcıları Üzerine Bir Çalışma*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Nuh Naci Yazgan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kayseri.

BÖLÜM 4

**HUSSERL'İN PSİKOLOJİZM ELEŞTİRİSİ BAĞLAMINDA
FELSEFİ DANIŞMANLIK VE PSİKOLOJİ,
FELSEFİ DANIŞMANLIK - FELSEFİ SAĞALTIM
KONUSUNDA YAZILMIŞ TEZLERİN SİSTEMATİK
DERLEMESİ: 2008 – 2023**

Ceylan AKCAN

Akdeniz Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ABD

Doktora Öğrencisi

E-mail: cylvn.akcan@gmail.com

Orcid No: 0000-0002-1922-7411

DOI: <https://dx.doi.org/10.5281/zenodo.12190650>

GİRİŞ

Psikolojizm, geniş bir anlamda, mantık ilkelerini, bilgi bilimi (epistemoloji), metafiziği ve hatta etiği de içine alarak, tüm felsefi sorunları ve kavramları psikolojik fenomenler olarak açıklamaya çalışan bir alandır. Bu yaklaşım, bilgiyi psikolojik deneyimle açıklamaya çalışarak bilgi öznesi ile psikolojik özneyi birbirine denk kılmaya çalışır (Lyotard, 2007, s. 16). Başka bir deyişle, psikolojizm felsefi bir yaklaşım olarak, her türlü felsefi meseleyi ve kavramı bireyin psikolojik deneyimleriyle açıklamaya çalışır (Türker, 2011, s. 76). Husserl'e göre psikolojizm, psikolojinin mantığın hem gerekli hem de yeterli temeli olduğu görüşünü ifade eder. Bu görüşe göre, mantığın inşası için teorik temel, bilgi psikolojisi tarafından sağlanır. Eş deyişle mantığın kurulması ve açıklanması için psikolojinin, özellikle bilgi psikolojisinin sunduğu temeller esas alınır (Husserl, 2001, s. 40). Husserl'e göre, bilgi kurulumu ve açıklaması psikolojinin temelleri üzerine oturtulsa da, bunun yaşamdaki bilgiye olan güveni sarsan bir etkisi olduğu düşünülebilir. Bu nedenle Husserl, bilginin sadece öznel psikolojik süreçlere dayanmadığını, aksine kendi varoluşuyla evrensel bir nitelik taşıdığını iddia eder. Dolayısıyla, eskiden kabul edilen bilgiye ilişkin varsayımlar artık geçerli değildir (Çağlıyan, 2018, s. 283). Dolayısıyla bilginin temeli, mantığın ilkeleri, metafizik ve hatta etik de dahil olmak üzere tüm felsefi sorunların psikolojik fenomenler olarak açıklanamayacağı görülmektedir.

Zihinsel fenomenler, bilinç deneyimleri ve içsel deneyimler hakkındaki ifadelerin, deneyimsel temellere dayandığı kabul edildiğinde, bu alanda kesin bilgi elde etmenin zor olduğu açıktır.

Ancak fenomenoloji, diğer tüm ampirik teorilerden önce gelir. Dolayısıyla fenomenoloji, bilginin temel yapılarını ve yasalarını anlamayı amaçlar; bu da fizik bilimi, psikoloji ve hatta metafizik gibi diğer bilimlerden öncelikli olduğunu göstermektedir. Fenomenoloji, nesnel doğadaki olgusal oluşumu psikolojik veya psikofiziksel anlamda açıklamayı değil, bilginin temel yapılarını ve yasalarını anlamayı hedefler. Bilginin nesneliliğinin belgelendiği deneyim bağlantılarının ideal anlamını anlamaya odaklanır ve bu ideal anlamı, saf deneyimlerin ve anlamların temel yapılarıyla ilgili bilgi fenomenolojisi çerçevesinde netleştirir. Bu süreçte gerçek varoluşla ilgili iddialar yapılamayacağı gibi metafizik veya doğa bilimlerinden, özellikle de psikolojiden alınan öncül bilgilere de dayandırılmaz(Kockelmans, 1967, s. 49). O halde fenomenoloji, psikolojinin sınırlarını belirli bir şekilde çizmiştir.

1. Husserl'in Psikolojizm Eleştirisi Bağlamında Felsefi Danışmanlık ve Psikoloji

Husserl, psikolojinin mantığın kuruluşuna yardımcı olabileceğini; fakat mantık biliminin oluşumunda tek etken olmadığını veya mantığın temelini tek başına sağlamadığını dile getirmektedir(Husserl, 2001, s. 45). Psikoloji, deneyimlere odaklanarak ve deneyimlerden elde edilen genellemelerle psişik sorunları çözmeye çalışan bir alandır. Psikolojizm sorunu, düşüncüyü olgusal bilinç akışına indirgeyerek, mantığı psikolojik temellere dayandırarak, psikolojiyi felsefenin yerine geçirme çabasıdır. Husserl, mantıksal-matematiksel varlığın öznel deneyimlerden bağımsızlığını

vurgulayarak, mantığın psikolojik egemenliğinden kurtarılması gerektiğini düşündüğü için psikoloji bilimine eleştiriler getirmiştir. Husserl, matematik ve mantığın psikolojik temellere dayanmasına güçlü bir şekilde karşı çıkar (Husserl, 2012, s. xııı). Çünkü Husserl'e göre, psikoloji biliminin uyguladığı yöntemler "hakikati" sağlayamamaktadır. Bununla birlikte, psikolojinin bu ideal ve doğru bilgiyi sağlama kapasitesine de sahip olmadığını belirtmektedir. Bu nedenle, Husserl, ideal ve doğru bilgiyi elde etmek için "saf mantık" kavramını geliştirmiştir. Ancak daha sonra, bu "saf mantık" anlayışını revize ederek, bunu "fenomenoloji" olarak adlandırdığı bir modele dönüştürmüştür. Fenomenoloji, kelimenin tam anlamıyla "fenomenlerin incelenmesi" olarak tanımlanmakta ve Husserl'in bilgi arayışındaki temel yöntemini oluşturmaktadır. Fenomenoloji, deneyim hakkındaki tüm varsayımları bir kenara bırakarak, gerçeğin fenomenler aracılığıyla verilişini betimlemeyi amaç edinen bir öz alanıdır. Husserl'e göre insan, şeylerin özünü bildiği takdirde gerçeğe ve kesinliğe ulaşabilir. Husserl bu terimle deneyimlerin ve deneyimlendikleri şekliyle nesnelere, temel yapılarını betimleyici bir bilimi ifade etmeye çalışmaktadır (Drummond, 2007, s. 1). Özlerin alanı olarak tanımlanan bu alan, her türlü nitelemeden uzak saf benin, saf bilincin ve saf betimlemenin olduğu bir alanı ifade etmektedir. Dünyanın özünü, bilince bağlayan Husserl, saf bilinçte tüm özlerin alanının olduğunu ve bu alanın kesinliğin alanı olduğunu ifade etmektedir. Husserl bununla gelecekteki tüm felsefe için belirleyici olan bilgiler ortaya koyan bir bilimi (fenomenoloji) inşa etmeye çalışır (Husserl, 2014, s. 72). Dolayısıyla Husserl'in psikolojizme yaptığı

eleştiriler ile felsefenin kesin bir bilim kategorisine ulaşmasını sağlamayı amaçlamıştır.

Husserl, psikolojizme yönelik eleştirilerini “Mantık Araştırmaları” adlı eserinde ortaya koymuştur. Ona göre, psikolojinin temel görevi, zihinsel olayların birbirleriyle olan ilişkilerini ve aynı zamanda zihinsel eğilimlerin ve bedensel organizmada karşılık gelen olayların gerçek bağlantılarını yöneten yasaları araştırmaktır. Zihinsel fenomenleri sadece bireyin iç deneyimleri olarak değil, aynı zamanda bu fenomenlerin nesnel yasalarını da incelemekle görevlidir (Husserl, 2001, s. 43). Husserl, bu eserinde mantık ve matematiğin her türden ideal nesnesinin ayrılmaz bir şekilde birbiriyle ilişkili olduğu psişik yaşanmış deneyimlerin betimleyici araştırması olduğunu ortaya koymaya çalışır. Çünkü ideal nesnel anlamında ima edilen, örneğin her sayı'nın olası tekil nesne gruplarıyla ve özellikle de olası tekil gerçek varlıklarla zorunlu bir ilişkisi olduğu uzantı ilişkisinin yanı sıra, ideal nesnelere olası gerçeklikle, yani psişik öznel ve faaliyetlerle de zorunlu olarak başka bir ilişkisi vardır. Mantığın psikolojizme karşı mücadelede başrolü oynayan ilişkinin temeli tam da budur (Husserl, 1977, s. 17). Husserl bu nedenle mantıksal psikolojizme karşı yaptığı savunmayı oluştururken, öncelikle bu savunmanın temelini sağlam ve adil bir şekilde oluşturur. Mantıksal psikolojizmin sonuçlarının mantıksızlığını göstermeye ve ardından dayandığı önyargılara eleştirel bir şekilde yaklaşmaya çalışır.

İlk olarak eğer mantıksal kurallar psikolojik yasalara dayansaydı, o zaman tüm mantıksal kuralların, temeldeki psikolojik yasalar kadar belirsiz olması gerekirdi. Husserl bu sonucu şu şekilde

çürütmektedir: mantıksal kuralların tümü belirsiz değildir. Husserl'e göre mantıksal olarak adlandırılan ve tüm mantığın temelini oluşturan yasalar (mantıksal ilkeler, kıyas yasaları, eşitlik çıkarımları, olasılık çıkarımlarının ilkeleri vb. gibi diğer birçok çıkarım türünün yasaları) bir kesinliğe sahiptir. Bu yasaları psikolojik yasalara bağlamak, bu yasaların gerçek anlamını temelden değiştirmek demektir (Husserl, 2001, s. 46). Bu nedenle tüm mantıksal kurallar psikolojik yasalara dayanılmayacağı sonucunu ortaya koymaktadır.

İkinci olarak, mantık yasaları psikolojik yasalar olsaydı, a priori olarak bilinemezlerdi. Bunlar geçerli olmaktan çok, muhtemel olacak ve yalnızca deneyime referansla gerekçelendirilecektir. Husserl'e göre hiçbir doğa yasası a priori olarak bilinemez ya da salt iç görü ile oluşturulamaz. Bir doğa yasasının tesis edilebilmesinin ve gerekçelendirilebilmesinin tek yolu, deneyimin tekil olgularından tümevarım yoluyla çıkarım yapmaktır. Tümevarım yasanın geçerliliğini değil, yalnızca geçerliliğinin az ya da çok olasılığını ortaya koyar. Bu nedenle iç görü yasayı değil, olasılığı haklı çıkarır. Olasılık hakikatle tahmin de iç görü ile mücadele edemez. Buna göre mantıksal yasalar, istisnasız olarak, salt olasılıklar olarak değerlendirilmelidir. Bununla birlikte, hiçbir şey 'saf mantık' yasalarının hepsinin a priori geçerliliğe sahip olmasından daha açık görünmemektedir. Tümevarımla değil, apodeiktik içsel kanıtlarla kurulur ve gerekçelendirilirler. Bu nedenle mantıksal yasalar doğrulama, kanıtlama yasalarıdır. İç görü, onların doğruluğuna ilişkin salt olasılıkları değil, doğruluklarını ya da gerçeğin kendisini haklı

çıkarmaktadır(Husserl, 2001, s. 46). Bu nedenle mantık yasaları psikolojik değildir.

Üçüncü olarak Husserl'e göre eğer mantıksal yasalar psikolojik yasalar olsaydı, psikolojik varlıklara gönderme yaparlardı. Mantık yasaları epistemolojik kaynaklarını psikolojik olgulardan alıyorsa, Husserl'in muhaliflerinin söylediği gibi, bu tür olguların normatif değişimleri iseler, hem zihinsel durumlar için yasalar olmaları hem de bu tür durumların varlığını varsaymaları ya da ima etmeleri nedeniyle kendileri de içerik olarak psikolojik olmalıdır. Bu durum da açıkça yanlıştır. Hiçbir mantıksal yasa, sunumların, yargıların ya da diğer bilgi olgularının varlığını bile değil, bir "olgu meselesini" ima etmemelidir. Doğru anlaşılan hiçbir mantıksal yasa, zihinsel yaşamın olguları için bir yasa değildir ve dolayısıyla ne deneyimler, ne yargılar ne de diğer zihinsel deneyimlerimiz için bir yasa değildir(Husserl, 2001, s. 51). Ve bu nedenle mantıksal yasalar psikolojik yasalar değildir. Ayrıca bu yasalar psikolojik varlıklara atıfta bulunamaz.

Psikolojinin görevi, zihinsel olayların birbirleriyle ve aynı zamanda ilgili zihinsel eğilimlerle ve bedensel organizmada karşılık gelen olaylarla gerçek bağlantılarını yöneten yasaları araştırmaktır. Burada 'yasa', istisnasız ve gerekli olan bir arada var olan ve birbirini izleyen bağlantıları kapsayan kapsamlı bir formül anlamına gelmektedir. Bu tür bağlantılar nedenseldir. Mantığın görevi oldukça farklıdır. Mantık, entelektüel faaliyetlerin nedensel kökenlerini ya da sonuçlarını değil, doğruluk içeriklerini araştırır: sonuçta ortaya çıkan yargıların doğru olması için bu tür faaliyetlerin nasıl olması gerektiğini ya da nasıl ilerlemesi gerektiğini sorgular. Doğru yargılar

ve yanlış olanlar, açık olanlar ve kör olanlar, doğal yasalara göre gelir ve giderler, tüm zihinsel fenomenler gibi nedensel öncülleri ve sonuçları vardır. Ancak bu tür doğal bağlantılar mantıkçının ilgisini çekmez; o daha ziyade her zaman gerçekleşmiş bulmadığı, aslında düşüncelerin gerçek seyrinde sadece istisnai olarak gerçekleşmiş bulduğu ideal bağlantıları arar. O bir fiziği değil, bir düşünce etiğini hedefler(Husserl, 2001, s. 43). Düşünce etiğini hedefleyen mantık, bireyin düşüncelerinin doğrulunu veya gerçekliğini sorgulayan ahlaki bir sistemi ifade etmektedir. Bu nedenle psikolojizm, felsefenin bağımsızlığını zayıflatmakta ve tüm anlam dünyasını düzleştirip, onu basitleştirmektedir.

Psikolojizm, her türlü mantık ilkelerini, bilgi bilimi (epistemoloji), metafiziği ve hatta etiği de içine alarak, tüm felsefi sorunları ve kavramları psikolojik fenomenler olarak açıklamaktadır. Dolayısıyla felsefenin psikolojiye bağlı bir alan olduğü görülmektedir. Oysaki bir bilim olarak felsefe psikolojiden bağımsız ve psikolojinin ortaya çıkmasını sağlayan bir disiplindir. Bu nedenle Husserl'in psikolojizme getirdiği eleştirileri yerindedir ve Husserl'in psikolojizme getirdiği eleştiriler doğrultusunda doğalcılığın önyargılarını ortaya koyarak idealitenin aslında olgusal düzleme indirgenemeyeceğini göstermiştir. Bu şekilde, Husserl, doğalcılığın olgu temelinde savunduğu psikoloji veya sözde bilimsel felsefe yerine, felsefeyi kesin bir bilim olarak inşa etmeye çalışırken idealite üzerine odaklanmayı tercih etmiştir(Türker, 2011, s. 84). Böylelikle Husserl, mantığı ve mantıksal yasaları ön plana çıkararak, felsefi danışmanlık alanına mantıksal bir zemin hazırlamıştır.

Husserl'in fenomenolojisi, deneysel psikolojinin bir alt tabakası olarak, psişik zihinsel süreçlerin "içkin" betimlemelerini içeren bir alandır. Bu alan iç deneyimin sınırları içinde kalan betimlemeleri içeren bir yaklaşımı ifade etmektedir. Buradan hareketle Husserl, kendisinin psikolojizme getirdiği eleştirilerin bir işe yaramadığını, kendisinin tam olarak anlaşılmadığını ve yaptığı açıklamaların bir kenara atıldığını düşünmektedir. Bu nedenle psikolojik yönetime yaptığı eleştirilere verilen yanıtların oldukça olumsuz olduğunu dile getirmektedir. O, psikolojik yönetime getirdiği eleştirilerle modern psikolojiyi değersizleştirmek veya seçkin kişiler tarafından yapılan deneysel çalışmaları küçüksemek gibi bir amaç gütmemediğini, aksine kendisinin yapmış olduğu eleştiriler ile psikolojiyi daha yüksek bir bilim seviyesine ulaştırmaya çalışmıştır. Bu çalışma alanının genişlemesine ve yönteminde var olan kusurların ortadan kaldırılmasına katkı sağlamak niyetinde olduğunu belirtmektedir. Böylece Husserl'in asıl amacı fenomenolojinin psikoloji olmadığını, fenomenoloji alanının sınırları, terminolojisi ve temel dayanaklarının psikolojiye dâhil olmasını engellemek adına, en baştan bu sınırlar keskin bir şekilde vurgulamak olduğu açıkça görülmektedir. Ona göre fenomenoloji(saf bir fikir bilimi olduğu için) geometrinin doğa bilimi olmasından daha fazla psikoloji değildir(Husserl, 1983, s. xviii). Bu nedenle Husserl fenomenolojinin psikoloji ile olan sınırını ısrarla belirtmek niyetindedir.

Husserl'in psikolojizme yönelik eleştirileri, psikolojinin mantığın temelini oluşturamayacağını ve mantığın psikolojik temellere dayandırılmayacağını vurgulamaktadır. Bu eleştiriler,

psikolojinin sadece içsel deneyimlere dayanarak tüm felsefi sorunları çözmeye yönelik çabalarının sınırlılığını ortaya koymaktadır. Husserl'e göre psikolojinin amacı, zihinsel olayların birbirleriyle ve ayrıca ilgili zihinsel eğilimlerle ve bedensel organizmada karşılık gelen olaylarla gerçek bağlantılarını incelemek ve bu bağlantıları yöneten yasaları araştırmaktır. Mantığın asıl amacı ise entelektüel faaliyetlerin doğruluk içeriklerini araştırmak, düşüncelerin gerçek seyrinde nadiren gerçekleşen ideal bağlantıları araştırıp bir düşünce etiği oluşturmayı hedeflemektir(Husserl, 2001, s. 43). Düşünce etiğini hedefleyen mantık, felsefi danışmanlık alanının yaptığı katkının yanında psikoloji ile olan farklılığını açıkça ortaya koymaktadır. Felsefi danışmanlık Husserl'in bu görüşlerinden yola çıkarak insanın düşünce dünyasında “düşünce etiği” oluşturmayı hedeflemektedir. Husserl bize felsefi danışmanlığın psikolojiden farklı olarak nasıl düşünmemiz gerektiğini Mantıksal Araştırmalar adlı eserinde de dile getirdiği üzere; mantık, doğru düşünmek isteyen birinin nasıl hareket etmesi gerektiğini söylemeye çalışır. Dış dünyada, şeyleri oldukları gibi düşündüğümüzde doğru düşünmüş oluruz. Ancak kesin ve şüphe götürmez bir şekilde şeylerin şöyle ya da böyle olduğunu söylemek, zihnin doğasının onları başka türlü düşünmeyi engellediği anlamına gelir. Çünkü sık sık dile getirilen bir şeyi tekrarlamaya gerek yoktur. Şeylere ilişkin düşüncesini şeylerin kendileriyle karşılaştıran kişi, aslında yalnızca gelenek, görenek, eğilim ve isteksizlikten etkilenen olumsal düşüncesini, bu tür etkilerden arınmış ve kendi içsel yasallığından başka hiçbir sese kulak vermeyen bir düşünceyle ölçebilir(Husserl, 2001, s. 42). Bu nedenle düşüncelerin şöyle ya da

böyle olduğunu söylemek yerine salt içsel yasalara dayanan bir düşünce sistemi, bir ahlaki çerçeve içerisinde oluşturmak gerekmektedir.

Doğru düşünmek için uygulanması gereken prensipler, düşünce sürecinin kendine özgü doğasını gerektirdiği biçimde uygulanması gereken prensiplerdir. Bu prensipler, düşünmenin kendi doğal yasalarıyla aynıdır. Bu yönüyle mantık, bir tür düşünme fiziği olarak tanımlanabilir(Husserl, 2001, s. 42). Husserl'in mantıkla ilgili yaptığı bu çıkarımlar felsefi danışmanlık pratiğinde önemli bir rol oynamaktadır. Çünkü felsefi danışmanlık da normatif bir yapıdadır. Felsefi danışmanlık belirli etik teorileri, ahlaki prensipleri veya yaşamın anlamı gibi konularda belirli felsefi görüşleri destekler. Bu durumda, felsefi danışmanlıkta, bireylerin mantıksal normlar veya değerler çerçevesinde düşünceleri teşvik edilmektedir. Felsefi danışmanlık bireyin kendi içsel yaşamında ve toplum içerisinde belirli ahlaki kurallar koyması ve bu kurallara uygun davranması bireyin yaşamı üzerinde birçok fayda sağlayabilir. Bu süreç, bireyin ahlaki değerleri ve normlarıyla uyumlu bir yaşam sürmesine yardımcı olur. Bu nedenle, felsefi danışmanlık normatif bir alan olarak, danışanların yaşamlarını daha bilinçli ve anlamlı bir şekilde şekillendirmelerine yardımcı olur.

Felsefi danışmanlık mantık yasalarının hayata uygulanmasını ön gören bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım sayesinde insanlar, daha gerçekçi ve realist bir dünya görüşüne sahip olurlar. Bazı mantıkçılar, mantık için psikolojik ilkeleri varsayılması gerektiğini iddia etmektedirler ancak bu durum(psikolojik ilkeleri mantığa uygulamak) ahlaki

hayattan türetmek kadar mantıksız olduğunu göstermektedir. Husserl'e göre eğer ilkeleri, anlayışımızın gözlemlerinden kaynaklanan psikolojik faktörlerden alırsak, sadece düşüncenin nasıl ilerlediğini ve çeşitli öznel engeller ve koşullar altında neler olduğunu görürüz. Bu, bizi yalnızca olumsal yasaların anlayışına götürecektir. Ancak mantık, olumsal olmayan, zorunlu yasaları araştırır. Nasıl düşündüğümüzü değil, nasıl düşünmemiz gerektiğini sorar. Bu nedenle, mantık kuralları, olumsal olanlardan değil, kişinin tüm psikolojiden ayrı olarak içsel olarak bulunduğu akıl kullanımının zorunlu doğasından türetilmelidir(Husserl, 2001, s. 41). Felsefi danışmanlık, bireylerin içsel akıl kullanımını keşfetmelerine ve doğru mantık kurallarını uygulama becerilerini geliştirmelerine yardımcı olarak, nasıl düşünceleri gerektiği üzerine odaklanır. Bu yaklaşım, bireylerin kendi düşünce süreçlerini eleştirel bir şekilde gözden geçirmelerine ve daha bilinçli, refahlarını artırıcı kararlar vermelerine olanak tanır. Buradan hareketle psikoloji, kesinlikle düşünmenin doğal yasalarını, doğru ya da yanlış olsun tüm yargılar için geçerli olan yasaları araştırmalıdır. Husserl, bu önermelerin, sanki bu tür yasalar sadece psikolojik yasalar olup da tüm yargılara uygulanıyormuş gibi ve doğru yargı yasaları olup da özel yargı yasaları psikolojinin ilgi alanının dışındaymış gibi yorumlamak saçma olacaktır(Husserl, 2001, s. 42). Husserl'in bu ifadesi, psikolojinin ve mantığın kapsamını netleştirirken, psikolojinin insan zihninin işleyişine odaklanmasının gerekliliğini vurgulamaktadır O zaman psikoloji, tüm yargılara uygulanan evrensel mantık yasalarının temeli olmak yerine insan

zihninin işleyişine odaklanması Husserl açısından daha doğru olacaktır.

Yukarda açıklandığı üzere, psikolojinin olduğu gibi düşünmeyle, mantığın ise olması gerektiği gibi düşünmeyle ilgilendiği söylenmektedir. Birincisi doğal yasalarla ikincisi ise düşünmenin normatif yasaları ile ilgilidir (Husserl, 2001, s. 41). Doğru düşünme, mevcut durumun doğru kabul edilmesinin yalnızca özel bir durumudur. Eş deyişle olması gerektiği gibi düşünmek, olduğu gibi düşünmenin yalnızca özel bir durumudur. Buradan hareketle felsefi danışmanlık düşüncelerin ne olduğunu sorgulayan veya düşüncenin nasıl oluştuğu araştıran bir alan değildir. Felsefi danışmanlık, mantığın düşünce yasalarından yararlanarak bireyin nasıl düşünmesi gerektiğini öğreten bir süreçtir. Bu yönüyle felsefi danışmanlık öğretici bir yapıya sahip olup, psikolojiden farklıdır.

Felsefi danışmanlık, psikolojiden farklı bir alan olup, yöntemleri, kapsamı ve hedefleri açısından kendine özgü bir yapıya sahiptir. Felsefi danışmanlık bünyesinde çeşitli yöntemler bulundurmaktadır. Bu çalışmanın odaklandığı fenomenolojik yöntem, felsefi danışmanlık pratiğinde sıkça kullanılan bir yöntemdir. Fenomenolojik yöntem, önyargıdan arınmış bir bakış açısıyla deneyimleri inceleyerek evrensel özellikleri ve yapıları belirlemeyi amaçlar. Felsefi danışmanlık bağlamında, fenomenolojik yöntem, danışanın deneyimlerini anlamaya ve bu deneyimlerin altında yatan anlamları ortaya çıkarmaya odaklanır. Danışanın düşünceleri, duyguları ve deneyimleri üzerinde derinlemesine düşünmesini ve bu

deneyimleri detaylı bir şekilde açıklamasını sağlar. Bu, danışanın kendi iç dünyasını daha iyi anlamasına ve yaşamındaki belirli sorunların kökenlerini ve anlamlarını keşfetmesine yardımcı olabilir. Bu süreçte tümevarımsal akıl yürütme yöntemi de hipotezlerin formüle edilmesine rehberlik eden tüm kuralları inceler ve hangi hipotezin terk edilip hangisinin ciddiye alınabileceğine karar verir. Hangi varsayım ve inançların makul olduğunu, hangi eylem alternatiflerinin danışan ve diğerleri için en faydalı olduğunu ve hangi hipotezin en yararlı olacağını belirlemektir (Raabe, 2002, s. 27). Bu yönüyle felsefi danışmanlık pragmatist bir yaklaşımdır.

Husserl, psikoloji ile mantığın kapsamını netleştirdikten sonra ve psikolojinin insan zihninin işleyişine odaklanması gerektiğini vurgulaması felsefi danışmanlık açısından oldukça değerli bir yaklaşımdır. Felsefi danışmanlık, insanın zihinsel, düşünsel ve duygusal sağlığına odaklanması bakımından psikolojiyle yakından ilişkili olsa da, mantık ilkelerini kapsamı bakımından genel bir alanı temsil etmektedir. Psikoloji deneysel ve gözlemsel araştırma yöntemleri kullanarak sorunlara çözüm üretir. Psikoloji, genellikle bireyin zihinsel ve duygusal sağlığına, davranışlarına ve ilişkilerine odaklanırken, felsefi danışmanlık daha geniş bir perspektife sahiptir. Felsefi danışmanlık, bireyin yaşamındaki anlam arayışını ve değerlerini ele alırken, psikoloji daha spesifik ve belirli sorunlara odaklanmaktadır.

Psikoloji ve felsefi danışmanlık kavramlara, yargılara ve çıkarımlara birbirinden farklı bakış açılarıyla yaklaşırlar. Psikoloji, zihinsel süreçlerle yargıların nasıl ilişkilendirildiğini araştırırken,

felsefi danışmanlık, bu ilişkilerin doğru şekilde nasıl kurulması gerektiğini inceler. Psikoloji, "doğal ilişkileri" inceleyerek odaklanırken, mantık [felsefi danışmanlık]"ideal ilişkileri" üzerinde durur(Demir & Hoşgör, 2021, s. 147). Bu iki alan arasında bir bağlantı olduğunu düşünmek bizi yanılgıya düşürecektir. Örneğin, bir kişi, bir ilacı alıp iyileştiğinde, bu ilacın iyileşmeyi sağladığını düşünebilir ve bu nedenle ilacın etkisiyle iyileştiğini varsayabilir. Ancak gerçekte, iyileşme süreci çok daha karmaşıktır ve ilacın etkisiyle iyileşme arasında doğrudan bir nedensel ilişki kurmak deneyimden kaynaklanan yanılgı olabilir. Çünkü bir deneyim sonrası bilgi elde etme söz konusudur. Ancak iyileşme, vücudun bağışıklık sisteminin veya diğer faktörlerin etkisiyle de olabilir.

Psikoloji veya psikiyatri alanlarında bir danışan, genellikle belirli bir rahatsızlık veya sorunla başvurur. Örneğin, bir kişi depresyon, anksiyete veya ilişki sorunlarıyla karşı karşıya olabilir. Terapist, bu belirli sorunun kökenlerini bulmak ve çözmek için genellikle geçmiş deneyimlere, travmalara veya zihinsel sağlıkla ilgili diğer faktörlere odaklanır. Felsefi danışmanlıkta ise, danışan belirli bir rahatsızlık veya hastalıkla gelmek zorunda değildir. Danışanlar, yaşamın anlamı, değerler, kişisel gelişim veya genel düşünsel keşif gibi daha soyut konuları ele almak isteyebilir. Danışman, danışanın ilgi alanlarına ve ihtiyaçlarına göre birlikte çalışarak, onların içsel dünyasını keşfetmelerine ve fikirlerini değerlendirmelerine yardımcı olur. Örneğin, bir danışan, kariyer yolunda kararsızlık yaşıyor olabilir ve felsefi danışman, onun değerlerini ve hedeflerini anlamak için birlikte çalışarak, daha berrak bir bakış açısı kazanmasına yardımcı

olabilir. Bu karşılaştırma, psikoloji veya psikiyatri ile felsefi danışmanlık arasındaki farkları açıkça göstermektedir: İlki daha çok zihinsel sağlık sorunlarına odaklanırken, ikincisi daha geniş bir düşünsel keşif ve değerlerin incelenmesine yöneliktir. Peter Raabe ve Peter Koestenbaum arasında geçen bir mail yazışmasında, felsefi danışmanlık ve psikoloji ile ilgili görüşlerini açıklayan Koestenbaum şöyle bir açıklama getirmektedir.

“Psikoterapi, içsel yaşamın, öznelararasılığın ve bunun dışsallık üzerindeki etkisinin fenomenolojik araştırması için alanı genişletir. Psikoterapi sadece tesadüfen "iyileşme" ile bağlantılıdır. Onu, bir birey olarak kişinin kendisi hakkında daha fazla şey öğrenmesinin, hatta zihnin nasıl çalıştığı hakkında daha fazla şey öğrenmesinin ilham verici bir yolu olarak düşünmek daha iyidir. Bu, özellikle psikoterapide bilincin kendi üzerine yansıttığını, düşünme hakkında düşündüğümüzü ve hissetme hakkında hissettiğimizi gördüğümüz olağandışı gerçek üzerinde durursak doğrudur. Bu "düşünümsellik" olgusu, bize bilginin kendine özgü sınırlarının yanı sıra eşsiz doğası hakkında da bir şeyler söyleyen evrensel bir felsefi muammadır. İnsan varoluşunun derin yapılarının bir kez farkına vardığımızda, biz olmanın ne hissettirdiğine dair bu tür bir önvarsayımsız analiz yoluyla, kişiler olarak daha güçlü olmamıza yardımcı olacak bir yol olarak bunları geliştirebilir, genişletebilir, üzerinde hareket edebiliriz. Akıllıca öğretebilir ve diyalog kurabiliriz. Benim düşünce tarzıma göre buna felsefi

danışmanlık denir. Fark yaratan şey felsefi içgörünün, felsefi kelime dağarcığının, felsefi derinliğin ve keskinliğin gücüdür. Bu da karaktere, içsel güce, risk alma isteğine ve artık kaygıdan kaygı duymaya ya da suçluluktan suçluluk duymaya değil, sadece kaygı duymaya ve suçluluk duymaya yol açar”. (Raabe, 2002, s. 32)

Filozoflar ve felsefi danışmanlar, bu yönüyle geniş bir teorik perspektife sahiptirler, bu da onların farklı felsefi sistemleri ve düşünce akımlarını entegre etme becerilerinin olduğunu göstermektedir. Felsefi danışmanlık, bu nedenle diğer terapi biçimlerine göre avantajlı bir konumdadır. Felsefi danışmanlar, çeşitli yöntemler kullanabilirler; ancak, belirli bir terapi ekolüne ya da sistematik metodolojiye bağlı değildirler. Bu esneklik, danışanın ihtiyaçlarına en uygun yaklaşımı seçmelerini sağlar ve kişiselleştirilmiş bir danışma deneyimi sunar. Çünkü felsefi danışman, mevcut her türlü sorgulama aracını kullanabilme özgürlüğüne sahiptir. Bu esneklik, danışmanın bireylerin sorunlarına daha geniş bir bakış açısıyla yaklaşmasını ve farklı felsefi yaklaşımları ve düşünce sistemlerini entegre etmesini sağlar. Böylelikle, bireylere daha zengin ve çeşitli bir düşünsel deneyim sunarak, onların kişisel gelişimlerini destekleme ve sorunlarına derinlemesine çözümler bulma imkânı sağlar (Raabe, 2002, s. 207). Bu nedenle sadece danışanların düşünsel sorunlarına değil, aynı zamanda çeşitli psikolojik terapilerin altında yatan teorik çerçeveleri anlama ve rehberlik etme konusunda uzmandırlar. Bu yüzden, felsefi danışmanlar, psikoterapistler için,

düşünsel süreçleri ve içerikleri sorgulamak konusunda iyi bir donanıma sahiptirler. Sokrates'in, sorgulanmayan bir yaşamın yaşamaya değmeyeceği inancı, mutlu insanlar için geçerli olmayabilir. Ancak, felsefi danışmanlık yoluyla sorunlu bir yaşamın incelenmesinin, daha tatmin edici bir yaşamı mümkün kılacağı kesinlikle doğrudur (Raabe, 2002, s. 20). Bu bakımdan felsefi danışmanlık, psikolojiyle ortak yönleri sahip olmasına rağmen kendine has yöntem ve argümanlarla psikolojiden farklılıklarını ortaya koymuştur.

Husserl, bilimsel araştırmalarında kesinlik arayışı içindeyken, bu kesinliğin temelini psikolojik zeminlerden ziyade, felsefi bir temele oturtulması gerektiğine inanmaktadır. Benzer şekilde, bazı doğa bilimciler ve filozoflar da, nihai bir “gerçek” veya mutlak bilgiye ulaşma amacı taşıdıklarını iddia etmektedir. Ancak, felsefi danışmanlığın, böyle belirsiz veya yüce bir hedefi yoktur (Raabe, 2002, s. 27). Bu bağlamda, felsefi danışmanlık akademik felsefeden ve Husserl'in asıl amacından farklı bir amaca hizmet etmektedir. Felsefi danışmanlığın amacı, mutlak gerçeğe ulaşma çabasından ziyade, felsefi geleneğin yöntemlerini pratik yaşama ve bireylerin düşünsel sağlığına entegre etmektir. Bu yaklaşım, felsefenin insan yaşamına somut fayda sağlama potansiyelini ve felsefi danışmanlığın insanların yaşamlarını zenginleştirmedeki rolünü vurgulamaktadır. Husserl'in psikolojizme yaptığı eleştirilerden yola çıkarak, felsefi danışmanlığın psikolojiyle olan sınırları belirginleşmiştir. Mantık yasalarının psikolojik yasalarla temellendirilemeyeceği netleşmiş olup, bu hususta literatüre bir yöntem kazandırılmıştır. Felsefi

danışmanlık fenomenolojinin bu yönteminden yola çıkarak, kendi alanına bir ivme getirmiştir.

2. Felsefi Danışmanlık – Felsefi Sağaltım Hakkında Yazılmış Tezlerin Sistematiik Derlemesi: 2008 – 2023

Bu başlık altında araştırmanın temel ve tamamlayıcı sorunsallarına yanıtlamaya yönelik analiz sonuçları yorumlanmıştır.

Tablo: Felsefi Danışmanlık – Felsefi Sağaltım Hakkında Yazılmış Olan Tezlerin Bilgileri

Tez Sayısı	Yıllar	Tez Türü	Dili	Üniversite	Enstitü	Anabilim Dalı	Danışman	Yöntem
1	2008	YL	Türkçe	Uludağ	Sosyal Bilimler	Eğitim Bilimleri	Prof. Dr.	Nitel
1	2012	YL	Türkçe	Maltepe	Sosyal Bilimler	Felsefe	Prof. Dr.	Nitel
1	2015	DR	Türkçe	Maltepe	Sosyal Bilimler	Felsefe	Prof. Dr.	Nitel
1	2019	YL	Türkçe	Akdeniz	Sosyal Bilimler	Felsefe	Prof. Dr.	Nitel
1	2021	YL	Türkçe	Akdeniz	Sosyal Bilimler	Felsefe	Prof. Dr.	Nitel
1	2022	YL	Türkçe	Maltepe	Sosyal Bilimler	Felsefe	Prof. Dr.	Nitel
1		DR	Türkçe	Akdeniz	Sosyal Bilimler	Felsefe	Prof. Dr.	Nitel
1	2023	YL	Türkçe	Maltepe	Lisansüstü Eğitim	Felsefe	Prof. Dr.	Nitel
1		YL	Türkçe	Maltepe	Lisansüstü Eğitim	Felsefe	Prof. Dr.	Nitel
1		DR	Türkçe	İnönü	Sosyal Bilimler	Felsefe	Prof. Dr.	Nitel

1		DR	Türk çe	Akdeniz	Sosyal Bilimler	Felsefe	Prof. Dr.	Nitel
11	Toplam							

Tablo incelendiğinde Felsefi Danışmanlık – Felsefi Sağaltım hakkında ilk tezin 2008 yılında ve tarama tarihi olan 2024 yılı itibariyle de son tezin 2023 yılında yazıldığı görülmektedir. Felsefi Danışmanlık Kavramı Türkiye’de tez literatürüne 2008 yılında girmiştir. Felsefi Sağaltım Kavramı ise 2021 yılında kullanılmaya başlanılmış olup içerik olarak aynı anlamı taşımaktadır. Yıllar itibariyle bakıldığında yaklaşık 3-4 yılda bir tez yazıldığı gözlenmektedir. YÖK tez arşivinden alınan bilgilere göre ilk doktora tezi 2015 yılında yazılmıştır. Tabloda Felsefi Danışmanlık – Felsefi Sağaltım hakkında yazılmış olan tezlerin üniversite bazında dağılımlarına bakıldığında en çok tezin Maltepe Üniversitesi’nde (5 adet), Akdeniz Üniversitesi (4 Adet) ve birer tezin de İnönü ve Uludağ Üniversitelerinde yazıldığı görülmüştür. Felsefi Danışmanlık – Felsefi Sağaltım hakkında yazılmış olan tezlerin enstitü bazında dağılımlarına bakıldığında en fazla tezin Sosyal Bilimler Enstitüsünde (9 adet) yazıldığı görülmektedir. Tezlerin anabilim dalına göre dağılımlarından Felsefi Danışmanlık – Felsefi Sağaltım ile ilgili çalışmaların sadece tek anabilim dalında yazıldığı anlaşılmaktadır. En fazla tez Felsefe Anabilim Dalı’nda (10 Adet) yazılmıştır. Çalışma kapsamındaki tezlerin hepsinin Türkçe (11 adet) olarak yazılmış olduğu görülmektedir. Tablo’da ayrıca tezlerin danışman unvanlarına da yer verilmiştir.

Konuyla ilgili tezlere sadece Profesör doktor (11 Adet) unvanına sahip öğretim üyeleri danışmanlık yapmışlardır. Yapılan araştırma göstermektedir ki, araştırma kapsamındaki tezlerin hepsinde konunun yapısı gereği nitel yöntem kullanılmıştır. Tablo incelendiğinde, Felsefi Danışmanlık – Felsefi Sağaltım hakkında yazılan tezlerin çoğunluğunun yüksek lisans olduğu görülmektedir. 4 doktora ve 7 yüksek lisans tezi olmak üzere toplam 11 (onbir) tez yazılmıştır.

Değerlendirme ve Sonuç

Çalışma Türkiye’de Felsefi Danışmanlık – Felsefi Sağaltım hakkında Yüksek Öğretim Kurumu Tez Arşivi’nde yer alan 11 tez üzerinden yürütülmüştür. Araştırma yıl, üniversite, enstitü, anabilim dalı, özgün dil, danışmanın unvanı, yöntem ölçütleri ve tez türü temel alınarak doküman analizine ve sistematik delemeye dayalı, betimsel amaçlı nitel bir araştırma özelliğini taşımaktadır. Türkiye’de Felsefi Danışmanlık – Felsefi Sağaltım hakkında çalışmalar 2008 yılında başlamış olup ilk doktora tezi 2015 yılında yazılmıştır. Konuyla ilgili ilk yedi yıl sadece yüksek lisans tezi yazılmıştır. Üniversite bazında incelendiğinde genellikle aynı üniversitelerde tezlerin yazıldığı görülmektedir. Tezlerin çoğu Sosyal Bilimler Enstitüsünde yazılmıştır. Anabilim dalları dikkate alındığında tezlerin hepsinin Felsefe Anabilim Dalında yazılmıştır. Tezlerin anabilim dalına göre dağılımlarından Felsefi Danışmanlık – Felsefi Sağaltım ile ilgili çalışmaların sadece tek anabilim dalında yazıldığı anlaşılmaktadır. Daha sonraki çalışmalarda değişik anabilim dallarında yazılarak

disiplinlerarası çalışmalar da yapılabilir. Tezlerin profesör unvanlı öğretim üyeleri tarafından yönetildiği görülmüştür. Çalışmalarda nitel yöntem kullanılmış olduğundan dolayı alanın nitel araştırmalara daha yatkın olduğunu söyleyebiliriz. Sayısal olarak yüksek lisans tezleri fazladır.

Sonuç olarak söz konusu çalışmada Felsefi Danışmanlık – Felsefi Sağaltım hakkında yazılmış tezlere ilişkin bir sistematik derleme yapılarak ilgili alana dair yaklaşık 16 yıllık dönemin genel bir analizi yapılmaya çalışılmıştır. Çalışma bir başlangıç niteliğinde olup daha sonraki çalışmalara alt yapı oluşturacak niteliktedir.

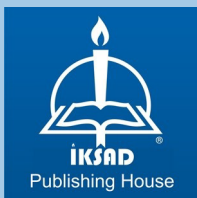
Kaynakça

- Çağlıyan, Ç. E. (2018). Ortak Bir Anlam Zemini Kurmaya Yönelik Bir Çaba Olarak Edmund Husserl'in Fenomenolojik Yöntemi. *Kaygı*(31), 279-298.
- Demir, A. B., & Hoşgör, K. (2021). Edmund Husserl'in Antipsikolojizmi. *MSKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 140-159.
- Drummond, J. J. (2007). *Historical Dictionary of Husserl's Philosophy*. Scarecrow Press.
- Husserl, E. (1977). *Phenomenological Psychology*. (J. Scanlon, Çev.) Martinus Nijhoff.
- Husserl, E. (1983). *Ideas I. General Introduction to a Pure Phenomenology*. (F. Kersten, Çev.) Boston: Martinus Nijhoff Publishers.
- Husserl, E. (2001). *Logical Investigations*. (J. N. Findlay, Çev.) New York: Routledge.
- Husserl, E. (2012). *Fenomenoloji Üzerine Beş Ders*. (H. Tepe, Çev.) Ankara: BilgeSu Yayınları.
- Husserl, E. (2014). *Kesin Bir Bilim Olarak Felsefe*. (A. Kaygı, Çev.) Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kockelmans, J. J. (1967). *Phenomenology, The Philosophy of Edmund Husserl and Its Interpretation*. (J. J. Kockelmans, Dü.) New York: A Doubleday Anchor Original Press.
- Liotard, J.-F. (2007). *Fenomenoloji*. (İ. Birkan, Çev.) Ankara: Dost Kitapevi Yayınları.
- Raabe, P. B. (2002). *Issues in Philosophical Counseling*. United States of America: Praeger Publishers.
- Türker, H. (2011). Husserl'de Psikolojizm Eleştirisi. *Kaygı Dergisi*(16), 75-93.

ISBN: 978-625-367-733-6